

"...Böyleydi işte hayat : Kaza vardı, talih vardı; aşk vardı, yalnızlık vardı; kader vardı, bir ışık, bir ölüm, ama belli belirsiz bir mutluluk da vardı; unutmamak gerekiyordu bunları..."
(O. Pamuk, *Yeni Hayat* 1995 s. 266)

Vedat Türkali'nin romanlarında Türkiye yakınçağ tarihinin izdüşümleri

Genel Türk tarihçiliği ile çağdaş Türk edebiyatı tarihi disiplinleri arasında ilişkiler kurmaya çalışarak disiplinlerarası bir yaklaşımla Erken Dönem Çağdaş Türk Edebiyatı'nda propoganda ve milli kimlik oluşturma konularını araştıran Erol Köroğlu, bir cümlesinde, anlatı sanatçısı ile tarihçinin (yani bir açıdan sanat ile bilimin) artık bugün hafızalardan neredeyse silinmiş olan "yollarının henüz ayrılmadığı" günlerine işaret eder; kurgulanmış bir metin aracılığıyla anlatma/aktarma ve anlatılanla olan ilişki: "Bakış açıları ve anlatılar ne kadar çeşitli olursa olsun, anımsama ve temsil etme süreçlerine ortak bir özellik hâkimdir: gecikmişlik. Bir romancı, anı yazarı, hatta tarihçi tarihsel olguyu anlatmak için geriye *dönük* bir bakış geliştirmek zorundadır. Bu geriye dönme eylemi, tarihsel olgu ile anımsanışı, yorumlanması ve anlatılması arasında kapanması mümkün olmayan bir boşluk oluşturur. Fakat bu boşluk anlatının ve anlatıcının varsaydığı *anlatılan* tarafından ayırt edilemez, çünkü olay ile anlatısı arasındaki doldurulamaz boşluk anlatsal makenizma tarafından görünmez kılınmıştır..."ⁱ

Köroğlu'nun işaret ettiği "gecikmişlik" bizi doğrudan tarih kavramının kendisine ve "yolların ayrıldığı" noktaya götürür: yaşanmış zaman olarak geçmiş/tarih - tarih incelemesinin konusu olarak geçmiş/tarih.

"Yaşanmış zaman olarak olarak geçmiş/tarih" ile "tarih incelemesinin konusu olarak geçmiş/tarih" arasındaki farkı en iyi şu cümlelerde bulabiliriz: "Bilindiği gibi tarih (*histoire, history, história*) iki anlama geliyor: birincisi, gerçekleşmiş olduğuna inandığımız, ama ortaya çıkarılmamış veya tarihçiler, uzmanlar ya da yorumcular tarafından biçimlendirilmemiş geçmiş düşüncesidir; diğeri ise geçmişle uğraşan kişilerin kanıtlara ve belgelere dayanarak kurmaya ve şekillendirmeye çalıştıkları geçmiş imgesidir..."ⁱⁱ

Görüldüğü gibi burada tarih kavramı neredeyse birbiriyle ilişkisi kalmamış iki ana bölüme ayrılmış. Birincisi bir "inanç" üzerinde varoluyor, ikincisi ise bir "imge". Bu durum, tarih sözcüğünün tanımının artık sadece tarihçiler ve tarihçilerin inceledikleri alan olarak tarih açısından yapılmasının, kavramın başka bir noktasının daha var olduğunun "artık söylenmesinin gereksizleşmiş" olmasından kaynaklanmakta. Oysa yukarıdaki her ikisi de soyut iki kavramın tersine tarihin özünü son derece somut bir kavram oluşturur: Hayat/Yaşam. Hayatı/yaşamı anlatan bir roman ile bir tarih kitabı, ortak özellikleri olan insanı anlatma, insana ait olanı anlatma noktasında buluşurlar. Her ikisi de kendi yöntemleriyle yaşanmış, geride kalmış zamanı yeniden kurgularlar ve yazılı olarak anlatılana/okura sunarlar. Ayrıldıkları nokta ise kendi alanlarına ait özelliklerdir, yöntemlerdir, tekniklerdir. Tarihçi, anlatısına dayanak oluşturan malzemesinin güvenilirliği ile bizi ikna etmeye çalışır, romancı ise oluşturduğu "kişiliklerin" inandırıcılığı ile. Bu somut durumu kapsayan bir tarih kavramını bizler bilimsel kitaplardan çok daha fazla anlatı sanatına ait eserlerde, konumuz

çerçevesinde romanda buluruz. Örneğin: "...Yarını düşünmeye çalışıyorum; gelecek diye bir şey yoktur, derler yüksek yaylalardaki yerliler, deneyim ve bilgi elde etmek için yalnızca geçmişe güvenirim, bir de bir kıvılcımdan başka bir şey olmayan şimdiki zamana, değil mi ki o da aynı anda düne dönüşür..."ⁱⁱⁱ

Modern tarihçilik ulaştığı noktada önemli bir boşluk bıraktı ardında: Çağdaş tarih yazımı^{iv}. Tarihçiler için bugün artık atalarının temel kaygısı söz konusu bile değil; modern tarihçiler zamanlarının kayıtlarını tutmayı kendi alanlarının tümüyle dışına çıkarmış durumdadır. Çiçero tarafından "Tarihin Babası" olarak adlandırılan, modern tarihin kurucusu sayılan Herodot'un "olayların nedenlerine inme, sonuçlarını değerlendirme" anlayışının çok ötesine geçip, kurmak istedikleri bir geçmiş imgesine kanıt arama noktasına ulaştılar^v. Arkalarında bıraktıkları önemli boşluk ise büyük ölçüde antropologlar, sosyologlar, anı yazarları, gazeteciler ve sanatçılarca dolduruldu.

Elbette ki romanın (ya da daha genel bir deyimle bir sanat eserinin) -ne kadar titizlikle hazırlanmış olursa olsun, ne kadar araştırmaya dayanırsa dayansın-, bir tarih kitabının yerini alabileceğini söyleyemeyiz. Eğer bir roman (sanat eseri) için böyle bir şey söylersek, romanı yazan özelliklerinden soyutlamış, romanlıktan çıkarmış, tarih kitabı yapmış oluruz. Fakat yine de ortada bir gerçek var ki, çoğu kez, sadece tarihi romanlardan değil, özellikle angaje yazarlarca "göz tanıklığı" kaygısı ile ortaya konmuş sanat eserlerinden, bir tarih kitabının aktardıklarından çok daha fazlasını öğrenmek mümkün olabilir/olabiliyor.

Bu noktada bir angaje yazar olan Vedat Türkali'nin romanları karşımıza bir bütün olarak -ilk yazılan romandan son yazılan romana kadar kesintisiz olarak- yakın çağ Türkiye tarihinin bir "göz tanıklığı" olması nedeniyle ilginç bir "Yakın Çağ tarih Yazımı" örneği olarak karşımıza çıkar. Türkali'nin romanlarında okuyucu, yaklaşık yüzyıllık Türkiye Komünist Partisi "tarihi"nden başka, 1940'lı yılların başından 2000'li yılların başına kadar yaklaşık 60 yıllık bir süreçte Türkiye'nin siyasi olaylarını, olayların arka planını, Türkiye'nin toplumsal oluşumuyla ilgili ilginç noktaları, Türkiye sinemasının bir döneminin panoramasını, 2. Dünya Savaşı ile dönemindeki Avrupa devletleri ve ABD ile ilgili ilginç detayları bulabilir, ki Türkali'nin aktardığı bazı "göz tanıklıklarını" kolay kolay tarih kitaplarında bulmak mümkün değildir, ayrıca bir çok bilgi de bugün artık toplumsal hafızadan silinmiş durumdadır^{vi}.

Türkali 1974'de yayımlanan ilk romanı *Bir Gün Tek Başına*'da, 27 Mayıs Darbesi'nden önceki 8 - 9 aylık dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu ortam anlatır.^{vii}

Roman örgüsünün akışı içinde, Çanakkale'den dönen CHP heyetini karşılayan gazetecilerin tutuklanmalarını haber veren gazete haberleriyle (Türkali 2004a s. 25) başlayan 27 Mayıs süreci, "Konya Olayları" (Türkali 2004a s. 197), "Zeytinburnu CHP Kadınlar Kongresi'nin polisçe basılması" (Türkali 2004a s. 265), Adnan Menderes'in Moskova'ya gitme hazırlıkları (Türkali 2004a s. 441, 464), Uşak Olayları (Türkali 2004a s. 224, 291), Tıp Kongresi'nin dağıtılması, Tahkikat Komisyonu tasarısının yasallaşması, İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin yasayı protesto gösterileri, İ.Ü. Rektörü Sıddık Sami Onar'ın polislerce tartaklanması, Beyazıt Meydanı'nda polislerin öğrencilerin üzerine ateş açması sonucu Turan Emeksiz'in ölmesi, (Türkali 2004a s. 509-528), Sıkıyönetimin ilanı (Türkali 2004a s. 570), 2 Mayıs 1960'da NATO temsilcilerinin önünde hükümetin protesto edilmesi (Türkali 2004a s. 657 vdd.), 5 Mayıs'ta Ankara'da Menderes'in yuhalanıp tartaklanması (Türkali 2004a s. 679)

gelişmelerini izler, 27 Mayıs Darbesi'nden bir gün önce "Günsel'in yeni bir savaşa kararlı yürümesiyle" (Türkali2005 s. 101) roman sona erer.

Bir Gün Tek Başına, 27 Mayıs sürecinin kroniğinin yanı sıra, o günlerin olaylarının değişik kişi veya gruplarca nasıl değerlendirildiğini de aktarır. Örneğin, "Desene, yine başımız dertte," der Baba, Kenan'dan Menderes'in Moskova'ya gideceğini öğrenince; "Yöntemleridir, dedi Baba. Sovyetler'e yaklaşacaklarında önce bize bir sataşurlar. İyice canını yakarlar bir sürü namuslu adamın. Hem bize, hem kuzeydekilere gözdağıdır bu uslarınca. Hem de Batı'ya verilen bir soy güvenlik!..." (Türkali 2004a s. 447).^{viii} Söz konusu ziyaret karşısında CHP'nin olası durumunu ise şöyle değerlendirir yine Baba: "Sanmam, Paşa hinoğludur. Bundan iyisi mi olur Amerikalılar'a yaranmak için? Bunları yıkmaya kullanır belki bu işi." (Türkali 2004a s. 448) Nitekim Belediye Sarayı'na gelecek NATO görevlilerinin önünde hükümeti protesto etmek, özgürlük istemek için toplantı düzenlediğini Günsel'den öğrenen Kenan tepkisini şu sözlerle dile getirir: "Özgürlüğün gerçek katilleri onlar değil mi Türkiye'de?.. Nato'cular. (...) Tam Menderes Sovyetler'e yanaşacağı sıra özgürlük ayranı kabardı birilerinin... (...) Kahraman oldu İnönü başımıza yeniden..." (Türkali 2004a s. 647).

Baba'nın olayları değerlendirmesinin yanı sıra, o günün havasını yansıtan daha genel değerlendirmeler de yer alır roman örgüsü içinde: "...Akşamüstü, çalışma saatlerinden sonra yapılan bu toplantıları CHP'liler örgütliyordu, partili olmayan birçok genç de katılıyordu, asıl gelişme gösteren de bu bağımsızlardı. TMGT'ye bağlı gençlik kuruluşları, Kadınlar Birliği, TMTF, Devrim Ocakları, Teksif Sendikası'nın gençlik kolu, İzciler Birliği gibi bir çok örgüt, gençlerin toplantı, tartışma, kaynaşma yeri idi artık. (...) Hükümete ateş püsküren en ateşli muhalif birçok genç, sözgelimi toprak reformu, Köy Enstitüleri diyorlardı ya, bu konuda biraz ileri gidenleri şakacıktan "komünistlikle" suçluyorlar, usulca uzaklaşmaya bakıyorlardı. Aşırı solcular, işçi sözü eden, grev hakkı isteyen, gizlice Nazım Hikmet'in şiirlerini okuyanlardı. Solcu bilinen bazı ünlüler, profesörler, doçentler yapılan her şeyi CHP'nin bir oyunu sayıyor, sokulmaktan kaçınıyorlar, bazıları da açıktan açığa karşı çıkıyordu. Toplantılarına bunların katılmasını CHP'liler de istemiyordu. Menderes'i destekleyen solcular da varmış deniyordu. (...) Aslında olaylar CHP'yi aşma eğilimindeydi. Bu eğilime yuvalanma olanağı verecek tek örgütü ortadaki CHP..." (Türkali 2004a s. 461-462). Fakat CHP sonunda çocukları yarı yolda bırakır: "...Paşa çok kızmış, İki Mayıs olaylarına. Bunlar büyütüyor işi diyormuş. Taksim'de Halk Partililerin elindeki Küçük Kulüp'e sokmuyorlarmış artık çocukları, kovuyorlarmış. Bıraktılar çocukları ortada. Ne yapacakları ya?..." (Türkali 2004a s. 739)^{ix}.

Bir Gün Tek Başına'dan dokuz yıl sonra, 1983'de yayımladığı *Mavi Karanlık*'da Türkali, 12 Eylül 1980 Darbesi öncesi terör ortamının, henüz turizme, dolayısıyla "uygarlığa" açılmamış bir akdeniz kıyı kasabasına [Bodrum'a], bu kasabaya "sığınan" bir grup insana yansıyışını konu edinir.

Romanın, her ikisi de öğretim görevlisi olan ana kahramanlarından Nergis ile Korhan, Korhan'ın aldığı ölüm tehditleri üzerine, Nergis'in baskısıyla, bu Akdeniz kasabasına "sığınır". Aralarındaki kişisel sorunları aşamayışları, ilişkilerinin tükenmesi, Korhan'ın Ankara'ya dönmesi, kısa bir süre sonra da öldürülmesiyle sonuçlanır.

Korhan'ın öldürülmesi, Türkali'nin söz konusu dönemde, 1977 -1980 arasında öğretim üyesi ve görevlilerine yapılan suikastlara yaptığı tek gönderme değildir^x. "...Profesör Yalçın SANALAN'ı vurduklarında bir korku dalgası kapladı her yanı..." (Türkali 1985 s. 153) cümlesiyle, bu dönemde öldürülen ya da Prof. Server Tanilli gibi yaşamını özürülü olarak

devam ettiren öğretim üyelerine karşı yapılan suikastlerle yaratılan korku ortamına yeniden dikkat çekilirken, (olasılıkla) Bedrettin Cömert'in (!?) öldürülmesine, "Kitaplarıyla tanıyıp saydıkları bir doçenti öldürmüşlerdi..." (Türkali 1985 s. 127) cümleleriyle gönderme yapar Türkali.

Dönemin terör ortamı, günlük gazeteler, radyo, televizyon aracılığıyla bütün ülkeye olduğu gibi bu kasabaya da günü gününe ulaştırılır, yaygınlaştırılır: "...Gene bir kahveyi taramışlar Ankara'da, dedi. Ölenleri okuyordu [radyo]..." (Türkali 1885 s. 384) "...Görmek istemiyordu Nergis (...) Renkli resimlerle donanmış sayfalarda dünkü saldırının delik deşik edilmiş kurbanları sergileniyordu..." (Türkali 1985 s. 387) "...Televizyonda dizi bitmiş, haberleri veriyordu spiker. Ankara'da bugün bir saldırıya uğrayan... Taş kesildi birden. Ekranda spikerin yerini Korhan'ın resmi almıştı..." (Türkali 1985 s. 362)

Terör kasabaya sadece basından ve radyo-televizyondan yansımaz; bilfiil yaşanır da: "...Gittikçe kızışan, daha çok gençler arası bir kavga vardı kahvenin aralığında. Masalar, sandalyeler devrilmiş, tanımadıkları birilerinin ağzı burnu kan içinde kalmıştı... Nergis olaya sevinecek gibiydi ya, Doktor Oğuzata'nın kaşları patlamış, kanlar içindeki yüzü gözünün önüne gelince sevinci yitiverdi. Keşke hiç olmasaydı burda böyle şey... Her gün takır takır adamlar öldürülüyor ülkede, buraya da bu kadar sığramış çok mu?..." (Türkali 1985 s.61)

Doktor Oğuzata kasabaya taraftarlarıyla birlikte derneklerinin [Ülkü Ocakları] şubelerini açmaya gelmiştir. Derneklerinin görüşü ise şu sözlerle ifade edilmekte: "...Herif [Dr. Oğuzata] tutmuş, hepsini temizlemeden olmazmış, diyordu. Önce anlamadım, kimi temizliyor bu? Dediği kendilerine karşı olan herkes. Ya kan kusturacağız, ya tam susturacağız diyorlar ya..." (Türkali 1985 s. 29, 63)

Doktor Oğuzata'nın kasabaya gelişi raslantı değildir, kasabanın yerel gazetecisi Haberci'ye göre: "...Fethiye'den Güllük'e, Marmaris, Köyceğiz, Datça, Gökova, Kuşadasına kadar... Koskoca bir dünya cenneti. Dağı taşı altın. Burası sınır. Karşısı Yunanistan baksana... İster turizm yap kıyılarında, istersen kaçakçılık!.. Geliriyle devlet beslenir!... Küçük, orta köylüsü, esnafıyla da yandaş sürüsü..." (Türkali 1985 s. 44). Haberci bu yorumu, Kürt Nihat'la Rahmi arasında arsa meselesinden dolayı çıkan kavga nedeniyle yapar. Bu arsa meselesi küçük iştir oysa, asıl büyük iş ise yukarlarda dönmektedir. Nergis'in babası Muhtar'ın da avukat olarak dahil edileceği bu büyük işin bilebileceği kısmını ise şöyle özetler yine Haberci: "...Tümünü bilsem, dedi. Ah tümünü bilebilsem!... Buralara sığınmak yok artık; onu biliyorum. Bu kıyılarda bize ev yapacaklar!... AKİTAŞ... EYTAŞ... YÜKİNTAŞ... Taş her yanımız..." (Türkali 1985 s. 137)

Ege, Akdeniz sahillerinin beton yığınlarıyla dolmasıyla sonuçlanan sürecin başlangıcının anlatıldığı bu satırlarla *Mavi Karanlık*'ta, dönemin ekonomik yapısı ile terör ortamının ilişkileri de (kısmen de olsa) ortaya konulur. Bu ilişki belki de en iyi AKİTAŞ şirketi ortaklarından Malik Bey'in, "Ülke hastalıktan geçiyor, (...) Komünisti de azacak, eşkiyası, haydutu da... Hepsi temizlenecek." (Türkali 1985 s. 184)sözlerinde açıklığa kavuşur. Bu sözlerin taşıdığı ideolojik içerik ve bu ideolijinin insanı daha sonra *Güven*'in Galip tiplemesinde detaylıca işlenecek, özellikle Galip'in işkence konusundaki iç monoloğunda konunun sınıfsal yapısı açıkça ortaya konacaktır. (Türkali 2000b s. 347)^{xi}

1986'da yayımlanan *Yeşilçam Dedikleri Türkiye'de*^{xii}, 1960'lardan 1980 darbesine kadar uzanan bir "roman zamanı" içinde Türkiye sinemasının "tarihini" anlatır Türkali^{xiii}:

Şahin Doğu'nun Refik ile Gündüz'ü tanıştırmalarıyla başlayan, Refik ve Gündüz'ün Saffet Duran için birlikte senaryo yazmaya başlamalarıyla devam eden roman örgüsü içinde, film üreten küçük firmaların, yazıhanelerin finansman sorunlarını çözebilmek için "buldukları" yollar, yerli film / piyasa filmi - yabancı film/sanat filmi "çekişmesi", Sinematek'in kuruluşu, film sanatçılarının örgütlenme çalışmaları, porno filmlerin yaygınlaşması vb.'nin yanı sıra, Yeşilçam'ın günlük yaşamından küçük kesitler de anlatılır: "...Stüdyoda iki kısımlık bir montaj işi vardı. Sansürden dönmüş Anıt-Film'in bir filmi. Yeniden bir iki sahne çekmişler. Hemen bağlayıp sansüre yollayacaklarmış. Haftaya sinemalara girecek. İyi de para vermişlerdi. (...) Yazıhaneye koşturdu. Çünkü çocuklar merdivenlerdeydiler gene; ışıkçılar, setçiler filan. Dün para alamamışlar. Film bitmiş... İçerki odalar da kalabalıktı. Çoğu para bekliyor olmalı bunların da. Durum gerçekten... Yok canım, her vakit böyledir. Paraları olsa da süründürmeden vermezler. Çoğuna bono zaten. Takside bağladıklarına da üç dört kez gidip gelmeden ödeme yaptıkları görülmüş mü? Bizim piyasa bu!..." (Türkali 2002 s. 209).

Yeşilçam'ın günlük yaşamından küçük bir enstanteneyi veren bu satırların yanı sıra, Türk sinemasında, Türkiye'nin "dönemin" siyasal ortamıyla koşut olarak gelişen "iktidar kavgasını" da anlatır Türkali: "Daha da kızarmıştı Serdar. Belliydi bir şey olduğu! Önce sinemaya el attıklarından açtı. Bir ortaklık kurup film yapımına başlamışlar. Herkesi yıldırıyormuş. Kimler bunlar? Fa- fa- faşistler'miş... Filmlerinde oynamak istemeyen, günün en yüksek ücretli oyuncusu Fikret TAŞKIN'ı da yola getirmişler. Oğlunun doğum gününde armağan diye gönderdikleri kutudan mermi çıkınca... (...) Bir de listeleri mi? temizlik için!... (...) Sinemadaki solcuların listesini yapıyorlarmış! Kimler varmış?... 'Ta- ta- tam öğrenemedik daha Ağbi!... Gü- Gü- Gündüz Ağbi'yi bi- bi- biliyoruz yalnız... Ba- baştaymış..." (Türkali 2002, s. 427).

Türkali'nin *Yeşilçam Dedikleri Türkiye'de* önemle işaret ettiği bir başka konuda, sansürdür: "...Sansürün geri çevirdiği yirmi sayfalık cılız öykü de üç beş satırlık resmi yazı da öyle anlamsız gelmişti ki Gündüz'e... Yönetmeliğin bilmem kaçınıcı maddesinin a, b, g, n daha bilmem ne fıkralarına aykırı görüldüğünden... Altında da bir sürü imza... Adamlar ciddi ciddi okuyup irdelemişler bu saçma sapan şeyi, sonunda da düzene zararlı olacağını saptamışlar! (...) Yeniden başvuracaklarmış. Bir Ermeni varmış, sansür senaryosu yazan, ona yazdıracaklarmış bu kez. Nasıl olsa sansürden çıkaracaklarına güvenli bir tutum içinde görünüyordu Saffet Bey..." (Türkali 2002 s. 224)^{xiv}

Sinemadaki sansür sorununun yanı sıra, kitap - dergi toplatmalarına, yazarların, yayımcıların tutuklanmalarına, yargılanmalarına, cezalar almalarına da, toplantılarına katıldığı, yazı, şiir verdiği derginin kapatılması, yazısından dolayı Gündüz'ün ceza alması aracılığıyla (Türkali, 2002 s. 95-96, 187, 340 vd., 363, 597, 640), işaret eder Türkali. Türkali'nin bu romanında can alıcı noktalardan birini de, Türkiye'nin uzun yıllar boyunca resmi ideolojisini temsil etmiş ve propogandasını yapmış olan "Cumhuriyet" gazetesi ile ilgili bölümler oluşturur: "...Alışmak kolay olmuyor. Şu genç çocuklar için bir anlam taşımaz. Ben faşizmin en azgın savaş yıllarında biliyorum bu gazeteyi. Aşağılık, namussuz, her haberi, her satırıyla... Faşist ideolojiyi bu ilericiler mayaladılar ülkeye!... Hem de bu gazete... Bu başyazar...(...) Bugün de gördükleri kişiler olduklarına inanmıyordu bu adamların. Sorun da buydu. O dönemle ilgili anılarını okuduğundan bu yana şimdilerde demokrasi savaşçısı sayılan gazeteci yazarın eski faşistliği daha da batar olmuş, bugüne ilişkin kuşkuları da bulantıya dönüşmüştü. Adam o günler de doğru şeyler, ülke için yararlı şeyler düşünür, yazarmış meğer!... Bununla da kalmıyor, o dönemde bunların karşısında binbir acıya katlanarak özgürlük savaşı verenleri de aşağılamayı sürdürüyordu utanmazlıkla..." (Türkali 2002 s. 40-41)^{xv}. Gündüz'ün bu iç konuşmalarının yanı sıra Nihat da şöyle değerlendirir

"gazeteyi": "İsterseniz siz de beni katı bulun, dedi. Devrimcilerin en büyük düşmanı bizim gazete, bana sorarsanız. Demokrasi memokrasi palavra hepsi... Bir iki yazar çizerle bir şey değişmiyor... Özgürlük diyorlar ya, salt kendileri için. Bizden korkuları da yalnız kişisel değil. Sınıfsal... hem de domuzuna sınıfsal... Düşmanlık içlerine sinmiş!..." (Türkali 2002 s. 625).

Yeşilçam Dedikleri Türkiye'nin kahramanlarından Gündüz, Türkali'nin özyaşam öyküsünden önemli kesitleri bizlere aktarırken, Şahin Doğu ile Yılmaz Güney'in yaşam öyküleri arasında bire bir bağlantılar kurmak mümkündür. Ayrıca Sabri Gürün, Temel, Refik vb. diğer roman kahramanlarının da, Atıf Yılmaz, Memduh Ün, Kemal İnci, Ertem Göreç gibi Türkiye sinemasının tanınan simalarından esinlenilmiş olduğu anlaşılmaktadır^{xvi}.

Roman kahramanlarının gerçek kişilerle olan paralelliklerinin yanı sıra, romandaki "İlaç Dosyası" da, "Karanlıkta Uyananlar"ı çağırır. "Karanlıkta Uyananlar"ın çekimine işçi kuruluşları adına yardım sözü veren sendikacılardan Kemal Türkler (Türkali 2005 s. 38), "İlaç Dosyası"nın hazırlıkları aşamasında, sendikacı Fahrettin olarak bir suikate kurban gider. Kemal Türkler cinayetine yapılan bu gönderme, "roman zaman"ının oturtulduğu gerçek zamana, özellikle 1977-1980 arasında günden güne tırmandırılan terör ortamına işaret eder.

Bu noktada Türkiye tarihinin yaklaşık aynı zaman kesidini işlemekle *Mavi Karanlık* ile *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* arasında bir yakınlık kurulabilir. Ancak, *Mavi Karanlık*'da terör, göreceli sakin bir Akdeniz kasabasında "uzaktan" yaşanırken, *Yeşilçam Dedikleri Türkiye*'de doğrudan yaşanması, bu iki eser arasında önemli bir farkı oluşturur; Gündüz'ün ismi "güvenilir polislerce" komandoların bir ölüm listesinde bulunur (Türkali 2002 s. 498), evini değiştirmek, sendikacı Fahrettin'in sağladığı güvenli bir yere geçmek zorunda kalır; Zühtü Bey'in eczanesinin bombalanması sonucu Fuat ağır yaralanır, tedavi için Londra'ya götürülmesi gerekir (Türkali 2002 s. 554 vd.); Refik, Emineler'in evinden çıktığında yolu kesilerek dövülmeye çalışılır, kaçarken arkasından ateş edilir (Türkali 2002 s. 588) vb. İki eser arasındaki önemli bir farkı da, *Mavi Karanlık*'ın "bireyselciliğinden" farklı olarak, *Yeşilçam Dedikleri Türkiye*'de, sendikalar, grevler aracılığıyla örgütlü çalışmanın, "toplumsalçılığın" işlenmiş olması. Burada Fahrettin'in başkanlığına getirildiği sendika, 12 Eylül darbesi yönetimine kapatılan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Komiser Atıl Durak'ın başkanlığını yaptığı polis örgütü ise yine 12 Eylül'de kapatılan POL-DER ya da POL-DER'e bağlı bir dernek olmalıdır. Emine'nin Fuat'ın ağır yaralanması ile ilgili "İlk günler, dünya bitmişti sanki. Acının tepesi bu işte! Günler sonra anlıyor insan... Türkiye'de olup bitenler içinde o kadar küçük ki... Maraş olaylarını düşün... İstedığın kadar söv say!.." sözleri ise, 1977-1980 arasında yoğunlaşan toplu ölümlere bir göndermedir^{xvii}.

Romandan daha çok uzun öyküye daha yakın duran *Tek Kişilik Ölüm*'ün^{xviii} (TKP tarihi ile ilgili bölümler dışında) konusunu, 1970 Muhtırası/Darbesi sürecinde, "iki tokatta ismini verdiği arkadaşının işkencede ölmesine neden olan", mahkum olduktan sonra ise "pişmanlık göstermesi" nedeniyle cezası düşürülerek serbest bırakılan bir baba, Nazif ile, bu nedenlerden dolayı aynı zamanda örgüt arkadaşı da olan kocasını terk eden bir anne, Doktor Gülşen'in, 1980 Darbesi sonrasında radikal bir sol örgüt üyesi olan ve idamla yargılanan oğullarını hapisanede ziyaretleri oluşturur.

Öykünün ana yapısını hapisanede yakınlarını ziyarete gelenlerin içinde buldukları ruhsal durum, mahkum yakınları ile idare arasındaki ilişkiler, mahkumların idarenin uyguladığı baskı yöntemlerine ve işkenceye karşı direnme çabaları, açlık grevleri (Türkali

2003 s. 44 vd.), tek tip elbise protestoları, görüşmeye çıkmama, görüşmelerin idarece yasaklanması (Türkali 2003 s. 73 vd.), mahkumların direnişinin ateş açılarak engellenmesi (Türkali 2003 s. 99 vdd.) vb. oluşturur. Bu yönüyle öykü, sadece 1980 Darbesi sonrası hapishanelerinin genel durumunu anlatan bir öykü değildir; gözaltında kaybolma olayları^{xix}, (özellikle 1990'lı yıllarda F tipi Ceza Evleri nedeniyle yaşanan ve) çok sayıda tutuklu ve hükümlünün ölümüyle sonuçlanan "hapishane baskınları"^{xx}, açlık grevleri ve hasta mahkumların tedavilerinin engellenmesi^{xxi} vb. olaylarla, hapishanelerde bu güne kadar süren bir durumun saptanmasıdır aynı zamanda.

Türkali, *Tek Kişilik Ölüm*'den önce de *Bir Gün Tek Başına* ve *Yeşilçam Dedikleri Türkiye*'de de TKP tarihinden "satır aralarında" söz eder. *Bir Gün Tek Başına*'nın Kenan'ı, 44 tutuklamalarında müdüriyette "bir kaç tokat yemiş", daha sonra da parti ile ilişkisi olmamıştır. Günsel'in ağabeyi Hasan, 36'da, 44'te ve 51'de tutuklanmış, yıllarca hapis yatmış ve şimdi de sürgündedir. Günsel, yıllarca annesiyle birlikte, annesinin ölümünden sonra da yalnız, ağabeyinin hapishanedeki ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Kenan'ın, "Benim hocamdır o" dediği Baba ile görüşmekte, partinin çeşitli işlerine koşturmaktadır. (Türkali 2004a s. 106 vd.) Kenan Günsel'den kendisini Baba ile görüştürmesini ister; Günsel bu görüşmeyi sağlar. (Türkali 2004a s. 116 vd.) *Bir Gün Tek Başına*'da Baba'nın dönemin olayları ile ilgili yaptığı yorumlar, yaklaşımlar, bir bakıma TKP'nin o günün koşullarını değerlendirme biçimidir. Günsel'in öğrencilerle yaptığı "çalışmalar" da TKP'nin örgütlenme çalışmaları olarak okunmalıdır. (Türkali 2004a s. 386, 407)

Mavi Karanlık, Türkali'nin romanları içinde TKP tarihinin hemen hiç anlatılmadığı, anlatılmadığı tek yapıttır. TKP ilgili her şey sadece Nâzım'ın dizeleriyle temsil edilmiştir: "Boynunun borcudur fakat / Düşmana inat bir gün fazla yaşamak..." (Türkali 1985 s. 366).

Bu durum, *Bir Gün Tek Başına*'nın yayımlandığı 1960 Darbesi sonrasında göreceli özgür ortamının aksine, 1980 Darbesi'nin kötü koşullarından kaynaklanmaktadır: "...*Mavi Karanlık* romanını ben çok zor yazdım. Tam mehter takımı adımla, iki ileri bir geri yazdım. Sürekli sildim. Çünkü her yazdığım şeyin yasaklanması kuşkusuydu karşı karşıyaydım. Acaba bunu söyleyebilir miyim? Acaba bu yasağa girecek mi, girmeyecek mi? Çünkü o günkü koşullarda, hatırlıyorsunuz, terminoloji yasaktı bizim memlekette. Yani, birtakım siyasi terimleri kullanamazdınız." (Türkali 2005 s. 208)

Her ne kadar 1980 Darbesi'nin terörü göreceli olarak azalmışsa da, *Yeşilçam Dedikleri Türkiye*'de hâlâ "Komünizm propogandası"na karşı konulmuş maddelere karşı sakımlıdır Türkali: "...Kıvrılıp Unkapanı Köprüsü'ne doğru yürüdü. Köprüye yaklaşırken içinde, yüreğinde ağırdan bir şey çınlamaya başladı, kulak çınlaması gibi. Tutuklama günlerinde en son burada buluşmuştu tanımadığı, bir daha da yüzünü hiç görmediği biriyle. Polis soruşturmasında çeşitli resimleri gösterilerek en çok sorulan, üstünde günlerce durulan biri. Tanımıyorum, ilişkim olmadı diye direktmişti. Sonraları kaçarken öldürüldüğü söylentileri dolaştı cezaevinde. Kimse ne olduğunu kesin bilmiyordu aslında. Elektrikçi Fuat'mış, yıllardır kaçıp kovalamaca oynarmış güvenlikçilerle...(Türkali 2002 s. 51). "'Sen Yetvartyan'ı tanırısın?' dedi. 'Matbaacıdır... Sizde o da...' / Sevinç doldu Gündüz'ün içine. / 'Tanımam mı', dedi 'Fransa'da şimdi...' / 'He, Fransa'dadır. Mektubu gelir... Teyzemin torunudur. / Hah, şimdi oldu Madam... Yetvartyan'la Ankara Cezaevi'nde birlikte yatmışlardı yıllarca..." (Türkali 2002 s. 190)

Gündüz'ün "parti" ile ilişkilerini ortaya koyan bu gibi cümlelerin yanı sıra, Fuat'ın Eczane sahipleri Derneği'ndeki, Pervin'in, KDD - Kadınlar Dayanışma Derneği'ndeki çalışmalarını, parti kollarının çalışmaları olarak düşünebiliriz.

Türkali, "TKP tarihini" açıkça ilk olarak, 141. - 142. maddelerin kaldırılmış olmasının da getirdiği "güvenli hava" içinde *Tek Kişilik Ölüm*'de, İlyas Tartan, Doktor Gülşen ve Semih Deren arasında geçen konuşmalar ile İlyas Tartan'ın notları arasında "anlatır".^{xxii} Nâzım muhalefeti (Türkali 2003 s. 161 vd.), Hacıoğlu Salih - Dr. Şefik Hüsnü "çatışması", Mustafa Suphi ile ilgili Dr. Şefik Hüsnü'nün "Zıppır, maceraperest" demesi, Atatürk'ün "komünistliği" Yirminci Kongre'de Stalin üzerine yapılan açıklamalar, Şevket Süreyya (Aydemir)- Vedat Nedim (Tör) olayları, 1925 takriri Sukün Yasası ile TKP'nin "tuzla buz edilişi", Desantralizasyon, 44, 46, 51 tutuklamaları, vb. olaylarla TKP tarihi, *Tek Kişilik Ölüm*'ün üçüncü bölümünde çok kısa bir biçimde özetlenir (Türkali 2003 s. 131 vdd.). Bu özeti bir sonraki kitabında, "yazmak istediği ilk roman" olan *Güven*'de^{xxiii} genişçe anlatır Türkali.

"27 Ocak 1945'te Sansaryanhan'da güvenlikteki soruşturması sırasında yaşamını onurlu biçimde yitiren gerçek insan, yiğit devrimci Hasan Basri Alp'in yüce anısına"^{xxiv} adanan *Güven*'de^{xxv} Türkali, 2. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'deki siyasal eğilimlerin savaş karşısındaki tutumlarını, "milli sermayenin güçlendirilmesini", gizli devlet kurumlarıyla ticaret burjuvazisinin bağlantılarını, savaştan nasıl kar elde ettiklerini, TKP'nin bu dönemdeki durumunu ve 1944 tutuklamalarını anlatır.

2 ciltten oluşan romanın birinci cildi, roman kahramanlarından bir kısmını oluşturan bir grup gencin TKP'yi arayışıyla başlar^{xxvi}. Turgut, Halil, Ohannes, Kemal, Mustafa (ve başkaları)'nın üye olmak için TKP'li birileriyle bağlantı kurma çabaları boşa gitmekte, Ortaköy'e, Kasımpaşa'ya yerleşmiş Dramalı, Kavalalı Yunanistan göçmeni tütün işçileri, arasında yaptıkları soruşturmalardan, çaldıkları kapılardan elleri boş dönmektedirler. Kendilerine partinin olmadığı bile söylenmektedir. (Türkali 2000a s. 26) Halil'in daha sonra Sovyetler Birliği ajanlarıyla bağlantı kurmasını (Türkali 2000a s. 519) sağlayacak olan Mazlum, parti çalışmaya başladığında kendilerine haber verileceğini Halil'e üstü kapalı söylerken bir yandan da uyarıda bulunur: "...Şurda burda dolaşmaktan, hele bilmediğiniz kapıları çalmaktan vazgeçin. Sonunda bir torpile çarpacağınız kesin. Gümbürtüye gidersiniz. Ortalık polis kaynıyor. Yeni bir Harbiye olayı çıkmasın!.." (Türkali 2000a s. 256)

Gençlerin partiyi arama çalışmaları sırasında görüştükları Rahmi Usta, bu dönemin siyaset - ticaret ilişkileri üzerine ilk "bilgileri verir bize: "...Daha da kötü olacak, dedi. Takas-klering anlaşmaları var Alamanlarla. Pahalı mal satıp pahalı alıyorlar dışarıdan. Bir avuç soyguncu kanını emiyor halkın. Bir de serüvene kalkarlarsa tamamdır. Alamanların peşine takılmaya can atan bir sürü it var." (Türkali 2000a s. 67). Takas-klering anlaşması hakkında biraz daha fazla bilgiyi ise bize Eşref Bey verir: "...Savaş zengini olma yolunu tutacak değildi kuşkusuz (...) Ülkenin bugünlerinde kazanç alanlarını yağmalamasına da bırakamazdık ya azınlık tüccarlarının. Bıraksınlar mıydı? Kazanmak, olasıysa çok kazanmak bizim hakkımız önce. Almanlarla yürütülen takas-klering anlaşmaları, işini bilenlere hem tarım ürünlerinin dışsatımında, hem çeşitli malların dışalımında büyük kazançlı iş alanları açmıştı. Tarım ürünlerine, ederinin de üstünde iyi para veriyordu Almanlar. Bize sattıklarını da biraz zamlı satıyorlardı doğal ki..." (Türkali 2000a s. 90).

Almanların Türkiye'den aldıkları sadece tarım ürünleriyle sınırlı kalmamaktaydı; Eşref Bey'in yardımlarıyla zor bir Almanya'ya afyon dışsatımı karşılığında bazı kimya aygıtları getirip devlete satma işini çözen Galip (Türkali 2000a s. 280), MAH'a girişinden sonra, üstü Mahir Bey'in önerisiyle kurulan şirket aracılığıyla Almanya'ya krom satmaya başlayacak,

krom satışından elde edilen kazançla da piyasada kolay bulunamayan elektrik gereçlerinden boyalara dek çeşitli maddelerin dışalımını yapılacaktır: "...Kokuyu alan kimi firmalar, daha şimdiden getirecekleri malları kendilerine devretmeleri için, akıl almaz para önerileriyle dolanıp duruyorlardı çevrelerinde. Söz, her şeyin iç yüzünü bilen geri plandaki Nazif Bey'indi bu konuda. Fiyat biraz düşük de olsa, Ankara'nın ünlü Fehmi Bey'ine verilecekti mallar. (...) Getirecekleri malların Fehmi Bey'in adamlarınca, nasıl büyük kârlarla karaborsada satılacağını da biliyordu. İşlerini yürütmelerinin bir başka güvencesiydi bu..." (Türkali 2000a s. 678 vd.).

Galip, Devlet Gizli Güvenlik Örgütü'ndeki görevli adamların Fehmi Bey'in bürolarında görünüp gizlilik içinde asıl işlerini yürüttüklerini Hüsnümelek Bey'den daha önceleri öğrenmişti. (Türkali 2000a s. 347) Şimdi ise üstleri (ve aynı zamanda da Fehmi Bey'in "adamları") olan Mahir Bey ve Nuri Yolaş'la birlikte Fehmi Bey'in ticaret işlerini "düzenlemeye" başlamışlardır. Bu "işbirliğinin felsefesi" Nazif Bey'ce şu şekilde açıklanır Galip'e: "Ancak, yalnız varsıllık yetmez Nadir'ciğim! Devlet gücü de gerekli. Devletin demir yumruğu ile, bizim altın yumruğumuz yan yana gelmedikçe güçlü olamayız!" (Türkali 2000b s. 328).

Bu dönemin Alman - Türk işbirliği yalnızca Fehmi Bey'in MAH destekli ticari ilişkileri değildir *Güven*'de. Erkilet Paşa'nın Almanya gezisi üzerine Eşref Bey'in Hüsnümelek Bey, Hamdi Hoca ve Galip'e anlattıkları kadar, Hüsnümelek Bey'in "bağlantıları" da ilginçtir bu dönemin ilişkileri için: "...Erkilet Paşa'yla gittikleri Alman çağrısından dönen General Ali Fuat Erden, İnönü'nün, Mareşal Çakmak'ın, Dışişleri Bakanı'nın bulunduğu altı saatlik toplantıda Doğu'daki Alman savaş cephesinde gördüklerini, Hitler'in karargâhındaki karşılaşımlarını, esir kamplarının durumunu, her yerde nasıl ağırlandıklarını uzun uzun anlatmış, eski silah arkadaşlıklarının coşkusuyla söyledikleri çok etkili olmuştu. Ancak bütün bunları Enişte Hüsnü Bey bilmesin! Emekli Binbaşı Hüsnü Bey'in Erkilet Paşa'yla da, Almanlarla içli dışlı Kazanlı, Kırımli Tatarlarla da, giderek Azerbaycan Musavat'çılarıyla da yakın siyasal ilişkiler içinde olduğunu biliyordu Eşref Bey (...) [Hüsnü Bey:] Kırım elde şimdi (...) Ruslara bulaşmamış, Türklüğünü korumasını bilmiş, Bolşeviklere yürekten düşman, değerli aydın kişilere gerek var. Kafkaslara indiler mi de Azeriler bekliyor... Rusya Türkü kökenli subaylara izin vereceğiz, demiş Mareşal (...) Devletimizin başındaki Moskof belası yıkılıyor. Komonistlik temizleniyor. Bize görev düşmez mi? Kırım, Kafkas Cumhuriyetleri, Azerbaycan kurtulmadan bu devlet nasıl rahat soluk alır? Başımızda Rus belası varken Türike rahat olur mu? Almanlar bu pisliği temizliyor. Biz olmadan yapamazlar. Bizim Erkilet Paşa'ya bunu açık açık kaç kez söyledi Von Papen. (...) Türk asıllı savaş esirlerini Moskof'a karşı yetiştirmek için ordudan subaylar verecek Genel Kurmay. Fevzi Paşa Müslüman adamdır. Dışişleri'nde Saraçoğlu'da yurtsever bir Türükçüdür, Ruslara yürekten düşmandır." (Türkali, 2000a s. 93, 96, 98)

Alman ordusunun Moskova önlerine kadar hızla ilerlediği günlerde, gönlü Almanlardan yana olanların hissiyatını günümüze en iyi Galip'in şu sözleri aktarır: "Hitler burada bir simge, diye aldı gene aynı alttan sesiyle. Versay'la biçilmiş haksızlığa, köleliğe, büyük bir ulusun ruhuna kurulmuş türlü tuzaklara karşı bir başkaldırma simgesi. Bugün Moskova kapılarına bir vuruşta varan Alman gücünde, yürekten saygılı olduğumuz asker, kurmay aklı, yiğitliği kadar, bağışlayın, hep saygılıyız o yiğitliklere, Alman ruhuna işlenmiş o yepyeni ülkünün, belki de en büyük payı var..." (Türkali 2000a s. 95).

Öykünün ilerleyişi içerisinde Galip'in sevgilisi ve iş ortağı olacak olan Eşref Bey'in karısı Mükerrerem Hanım'ın daha ilk sayfalarındaki "...Bolşevikliği temizliyor adamlar. Almanlar bizim dostumuz kızım. Bolşeviklik kalktı mı yeryüzünden, savaş mavaş da biter, kaygılanmayın." (Türkali 2000a s. 18) sözleri ise o dönemin kamuca kabul görmüş genel geçer bir doğrusunu yansıtıyor olmalıdır. Bu durumda elbetteki dönemin basınının büyük payı

söz konusu: "...Refik, sık sık uğradığı Cumhuriyet gazetesinden söz etmeye başlamıştı. Savaş cephelelerindeki gelişmeleri günü gününe bir harita üzerinden izlerlermiş. Gamalı haçlı küçük bayraklar dikiyorlarmış Nazilerin ele geçirdiği topraklar üstüne (...) Gazete değil, Hitler'in Babîâli'deki karargahı." Nadir Nadi'nin diğerlerine benzemediğini ileri söyleyenlere karşı bir makaleyi kanıt olarak ortaya çıkartır Lütfi Eriş'de: "Na işte, dedi.12 Ocak. Nadir Bey'in yazısı Cumhuriyet'te: Asıl Tehlike! İstilacı komünizma'ymış asıl tehlike! Kudurmuş Alman faşizmi değil. Hitler'in ağzı..." (Türkali 2000a s. 120).

MAH görevlilerinin ticari girişimleri önce Almanlar'la, savaşı kaybettikleri anlaşılıp da Almanlar'a krom satışı yasağı konunca İngilizler'le başarılı bir biçimde devam edecek (Türkali 2000b s. 362-363)^{xxvii}, aynı şekilde Almanlar'ın komünizmi ezemeyecekleri anlaşılınca gerekli diplomatik düzenlemelerle İngiltere ve ABD'nin yanında yeni anti-komünist savaşın hazırlıklarına başlanacaktır.^{xxviii}

Bu dönemin genel kabul gören ideolojik düşünce yapısındaki faşist öğelerin ağırlığı kendini en iyi Varlık Vergisi konusunda ortaya koyar. Milli burjuvazinin kapital birikiminde önemli bir işlevi yerine getirmiş olan Varlık Vergisi konusunda, Almanya'nın yanında savaşa girmeye karşı olan Eşref Bey'in "İstanbul'da görüyorsunuz; en güzel yerlerde kimler oturuyor? Rumlar, Ermeniler, Yahudiler. Çoğu dışalmacı. Parayı onlar kazanır, Memedin anası ağlar ayazda nöbet bekleyeceğim, gavur gelip soymasın ülkeyi diye. Gavur içimizde Galip Bey..." (Türkali 2000a s. 279) sözlerini, "...Almanya'da Yahudilere yapılanın genişletilerek bize uygulaması..." olarak değerlendirerek sevinçle karşılayan, Almanya'nın yanında savaşa girme taraftarı Galip'le aynı ortak paydada buluşur komünist sevgilisini korumaya çalışan Zübeyde Hanım: "Ay içimi kararttın Turgut'çuğum! (...) Varlık Vergisi diyorsun! Askeri besleyecek para yoktu bütçede kuzum. Bir iki Ermeni'nin, Yahudi'nin canı yandı diye mi tasalanağız? İnsanları katur kutur doğruyorlar dünyada. Yazık ki, kapattılar o işi yasa çıkarıp; daha alsalardı keşke! Kaygılanma, en varlıklı gene onlar Türkiye'de!" (Türkali 2000b s. 23)

Almanya'nın Sovyetler Birliği karşısında gerilemeye başlaması, Türkiye'nin Amerika ile İngiltere'ye yanaşmasıyla başlayan yeni dönemin önemli sonuçlarından biri Varlık Vergisi'nin kaldırılması olacaktır^{xxix}. Yine bu dönemin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri olan Sabahattin Ali - Nihat Atsız Davası nedeniyle (Türkali 2000a s. 723; Türkali 2000b s. 28, 44-45, 62-63, 72-73, 80-81), Rahmi Usta ile Ahmet Fırıncı'nın konuşmaları aracılığıyla TKP çevresinin Sabahattin Ali ile ilgili "yargılarını" aktarır *Güven*'de Türkali: "...Öteden beri kuşkuyla baktıkları Sabahattin Ali'nin birilerince korunurken birilerince saldırıya uğramasını, yukarlarda var olan sinsi çatışmanın değil, ustaca oynanan iki yanlı oyunun açık belirtisi diye yorumluyordu Ahmet Fırıncı." (Türkali 2000b s. 79)

TKP çevresinin Sabahattin Ali (ve çevresine) karşı bu olumsuz değerlendirmesinin yanı sıra, TKP içindeki "muhalefet", özellikle de Nâzım Hikmet'le ilgili "yargı" en yetkili ağızdan bugüne aktarılır. Sahir Hoca'nın, "...Parti'ce ağır suçlandığımı Nazım'ın biliyoruz. Ünlü bir komünist ozan olarak Nâzım'ın popülaritesinden yeterince yarar sağladı mı Parti?" sorusunu, "yüzü karışır gibi olan" Doktor [Şefik Hüsnü] kısaca cevaplar: "...Evet, 'popülarite' açısından bir şeyler sağladığı yadsınamaz. Sözüünü ettiğiniz suçlama yerindeydi. Cezaları da verildi." (Türkali 2000b s. 228).

"Nâzım Muhalefeti" konusunda olduğu gibi, partinin izlediği siyasetin ana noktaları konusundaki açıklamalar (örneğin Kürt sorununda partinin tutumu), Sahir Hoca ile diyaloglarında Dr. Şefik Hüsnü'nün ağızdan verilir (Türkali 2000b s. 217 vdd.). *Güven*'de, TKP tarihinin ana hatları ise genel olarak, Rahmi Usta'nın iç konuşmalarında (Türkali 2000a s. 175-185, 300, 393, 397-398, 407-408, 570; 2000b s. 69), Rahmi Usta ile Sahir Bey arasında geçen konuşmalarda (Türkali 2000a s. 296, 574-597; 2000b s. 87-88), ve Rahmi Usta - Reşat Fuat diyaloğunda (Türkali 2000a s.388-392) aktarılır.

TKP tarihi için *Güven*'de en önemli nokta, "anahtar kelime", desantralizasyon'dur. Daha öykünün başında, partiyi arayan gençler farkında olmadan desantralizasyon'la karşı karşıya kalmışlar, kimse de onlara bu kelimeyi ve ne anlama geldiğini anlatmadığı için, partinin olmadığı şeklindeki açıklamalar ve partililer arasındaki çekişmelerden şaşkınlığa düşmüşlerdir. Parti ile bağlantı sağlamasını istedikleri Rahmi Usta'nın bu konuda yaşadığı sıkıntıyı en iyi iç konuşmalarındaki şu sözler ortaya koyar: "...Hazır açılmışken, desantralizasyon konusunda çocukları iyice aydınlatması gerekmez miydi? Bu kadar çekingenliğe ne gerek vardı? Korkaklıktı bu düpedüz. Daha da kötüsü, görevden kaçmak denirdi şu yaptığına. Hem de yıllardan beri kaçılmıştı bu görevden..." (Türkali 2000a s. 407)^{xxx}.

Rahmi Usta görevini ancak öykünün bitiminde desantralizasyon kararının nasıl ve niçin alındığını Turgut'a anlatarak yerine getirir: "...'35'e kadar, sınıf sınıfa karşı'ydı savaş. Çevrende 2. Dünya Savaşı görünmeğe başlayınca, sosyalist anavatanın korunması için ne gerekse onu yaptı Komintern. Sovyetlere, emekçi halka dost, demokrat bir çizgi üzerinde işbirliği yapın Kemalistlerle, dendi TKP'ye. Komintern'in '35'teki 7'nci Kongresi'nde aldığı, demokrasiyi, barışı, emekçi haklarını savunan antifaşist cephe oluşturma kararı doğrultusunda, açık, yasal yollarda çalışmamız istendi..." (Türkali 2000b s. 463). Fakat bu noktada da Rahmi Usta Turgut'a Komintern'de alınan desantralizasyon kararına niçin uymadıklarını açıklamaz^{xxxi}

Varlık Vergisi, Sabahattin Ali Davası gibi olayların yanı sıra, Almanlar'ın Sovyetler Birliği önünde geri çekilmeye başlamasının, giderek de savaşı kaybedeceklerinin anlaşılmasının ortaya çıkardığı bir diğer sonuç da, TKP'nin yeniden faaliyete geçmesidir.

Reşat Fuat, askerden kaçarak Kadıköy'de saklandığı bir evde parti çalışmalarını başlatır. (Türkali 2000a s. 297-299, 387-393) Komintern'in kapanmış olması nedeniyle almış olduğu desantralizasyon kararının da artık geçerli olmadığı düşüncesiyle başlatılan bu yeni çalışma döneminde, *Güven*'de, Turgut ve arkadaşları, Halil dışında, Reşat Fuat'ça partiye alınırlar. (Türkali 2000a s. 390)

Parti'nin "görüş ve dileklerini" içeren ilk bildirisini yayımlamasının (Türkali 2000a s. 404-406, 411-415) ardından kısa bir süre sonra başlayan tutuklamalarda, Reşat Fuat'la birlikte çok sayıdaki partili de tutuklanacak, (Türkali 2000a s. 680; Türkali 2000b s. 39, 53, 56) parti çalışmaları aksayacaktır.

Mihri Belli'nin Süleymaniye'ye "Saraçoğlu Faşisttir" yazılı pankart asma (Türkali 2000b s. 82, 85, 96, 147) girişiminden sonra Rahmi Usta (Türkali 2000b s. 92, 304-310), sürgündeki Halim Akkanat'a, Kırşehir'e haber götürmesinden sonra da Turgut (Türkali 2000b s. 181, 240, 342-347) ve Turgut'un eski sevgilisi Necla'da tutuklanırlar. (Türkali 2000b s.141, 389-409) Bu arada Sahir Hoca'da bir başka nedenle, -ihbar edilmesi üzerine- "Kürtçülük propogandası yaptığı" gerekçesiyle tutuklanır (Türkali 2000b s. 478-479, 485)^{xxxii}

Turgut'un işkenceden ve "Halil gibi olmaktan" kurtulmasının hikâyesi aynı zamanda dönemin hâlâ "aydınlanmamış" olaylarından birine ve tek parti sistemin iç çatışmalarına ışık tutar. Roman kahramanlarından Mithat'ın işlediği bir cinayet, Sitare'nin öldürülmesi, siyasi şube şefi Sait'in "aracılığıyla", Öner İnönü'nün üzerine yüklenmiştir. (Türkali 2000b s. 293-299, 336, 356, 414, 428) Turgut'un sevgilisi Zübeyde Hanım, olayı detayları ile bilen MAH görevlisi Galip'in yanında Sait'e şöyle gözdağı verir: "...Anlıyorum; güç durumdasınız! Daha güç durumlar da çıkabilir deniyor. Sizin için kimi kaygıları olduğunu, uyanık olmanız gerektiğini, özellikle bildirmemi de istedi Mukbil Bey. Öner Bey'e yakıştırılmış düzmece kaza söylentisinden ötürü çok üzüntülüymüş annesi Hanımefendi! Bu yüzden de zormuş işiniz! Turgut konusunda üstelemem için de sıkı sıkı uyardı beni Mukbil Bey! Olayı duymanızın

yeterli olduğuna, elinizde olan bir şeyi ondan esirgemiyeceğinize inanıyor!..." (Türkali 2000b 356-359).

Partiyi arayan gençlerin "en ateşlilerinden" olan Halil, diğer arkadaşları Reşat Fuat'ca TKP'ye kabul edilirlerken birdenbire partiye girmekten vazgeçmiştir. Arkadaşlarınca da garipsenen bu durumun arka planını Halil sadece Turgut'a anlatmıştır: Halil Sovyetler Birliği görevlileri ile ilişkiye geçmiş, onlarla çalışmaya başlamıştır.

Halil, partiyi aramaya başladıkları günlerden tanıdığı Mazlum vasıtasıyla Basri ile tanışır. Basri ile derinleştirdikleri arkadaşlıkları sırasında, ondan, kendi durumlarında olan başka genç guruplarının da olduğunu öğrenir, ısrarı üzerine Mihri belli ile buluşur, kafasındaki sorunları tartışır. Henüz Turgut ve diğerlerinin partiye alınmadığı günlerdeki bu gelişmeleri bir gün Mazlum'un Halil'e, "yukarısının kendisiyle tanışıp konuşmak istediği"ni bildirmesi izler. Halil'in Sovyetler Birliği görevlisi Mihail ile buluşması ve bir cihazın sorumluluğunu yüklenmesi ile de gizli kalması gereken çalışmalar başlamış olur. (Türkali 2000a s. 515-523, 527)

Tutuklamalar başladığında Siyasi Şube ve MAH görevlileri, anahtar isimler olduklarını düşündükleri Basri ile Halil'i aramaya başlarlar. (Türkali 2000a s. 691; Türkali 2000b s. 58) Her ikisinin de uzun bir süre bulunamayışları dikkatlerin üzerlerinde toplanmalarına, daha sıkı bir şekilde aranmalarına neden olur. Sonuçta Hasan Basri Alp yakalanır ve aynı gün "Siyasi Şube'nin camından kendini aşağı atarak" intihar eder, ölür. (Türkali 2000b s. 354, 451)

Hasan Basri'nin kamuoyuna duyurulan bu ölüm şekli *Güven*'de, Galip'e Nuri tarafından duyurulur. Halil'in ölüm şekli ise Hasan Basri'nin ölümünün ardındaki şüpheye yapılan bir gönderme olmalıdır: saklandığı evde Seher ile buluştukları bir sırada baskına uğrayınca kaçmaya çalışan Halil'i MAH görevlileri yakalar ve olayın tek görgü tanığı olan Seher'e, onun kaçtığını söylerler. MAH'ta Mahir Bey ve Galip tarafından sorgulanan Halil, işkence yapılırken ölür, "eğitim zaiyatı" olarak "harita dışı"na gizlice gömülür. (Türkali 2000b s. 374-388)

Ömer Faruk Toprak'ın bu konuyu işleyen *Tuz ve Ekmek*'inde Sabahattin, tutuklanışının üçüncü günü, sorgulanırken iyice hırpalandıktan sonra polislerce Sansaryan Han'ın orta boşluğuna atılır ve 'kendini aşağıya atmıştır' şeklinde bir tutanak düzenlenir^{xxxiii}. Bu konudaki genel inanışta olayın aşağı yukarı bu şekilde olduğudur. Bu nedenle *Güven*'de, Halil'in ölüm biçiminde Hasan Basri Alp'in ölümüne yapılan göndermeyi işkence ile sınırlı tutmak, bu göndermenin yanı sıra ikinci bir göndermeyi, özellikle *Güven*'in yazıldığı yıllarda Türkiye'de çoğalan gözaltında kaybolma olayları ve Metin Göktepe olayında olduğu gibi kaybolan bazı kişilerin ölü olarak bulunması olaylarına işaret edildiğini düşünmek gerekir.

Türkali'nin 2004 sonlarına doğru yayımlanan son romanı *Kayıp Romanlar*'da^{xxxiv}, Dr. Nahit'in, Vesken, Dr. Sacide ve Dr. Ramiz ile birlikte "TKP'ye rağmen TKP için"^{xxxv} kültür etkinliklerinden sağladıkları parayı, TKP'nin dağılması üzerine, Türkiye'ye gelerek kalıt olarak bırakacak birilerini arayışı anlatılır.

Yaşlı bir adamla genç bir kadın arasındaki sevgi ilişkisini anlatan "ana tema", bir yandan romanın kurgusundaki şiddetin derecesini "okuyucu önünde kısmen yumuşatırken",

diğer yandan da özellikle 90'lı yıllarda ivme kazanan Türkiye'deki değişimi oldukça iyi bir biçimde betimler.

Bu değişimi belki bize en iyi *Tek Kişilik Ölüm*'ün Levent'inin temsil ettiği siyasal yaklaşım ile, *Kayıp Romanlar*'ın Rohat'ının temsil ettiği siyasal yaklaşımın gözden geçirilmesi açıklayabilir. Levent için temel nokta silahlı sınıf kavgasıdır: "...Önemli olan siyasal konum... Kişisel yeğlemenizin ötesinde ülkece düşülmüş bir yanılığ... Kağıt kalemle, parlak bir iki sözle, yanık marşlarla sınıf kavgası yürüttüğünü sanmak. İster gizli yapın bunu, ister açık; ne değişir? Oportünizmdir bu! Küçük burjuva komünizmine batmaktır. Gerçek savaşı yürütmek gerek' (...) İşi silahlı savaşa götürmedikçe bir yere varılacağına inanmıyordu Levent. Ülkede bir iki bu yolu tutanlar hemen yenilivermişlerse, beceriksizliklerinden, işi gereği kadar ciddi tutmamalarındandı. Yapılacak şey, yanlışlardan çıkarılacak derslerle yola yeniden, daha bilinçli koyulmaktı!..." (Türkali 2003 s. 149-150). Levent bu nedenle (belki biraz da kendini korumak için) bir silah edinir, annesinin evinden ayrılır, "kanlı bir savaşa katılmaya gider", bir süre sonra da iki kişiyi öldürmekten tutuklanır ve idamla yargılanır. (Türkali 2003 s. 210)

Rohat ise Kürtçe şiirler yazdığı için öğretmenlikten atılmış, karısı Zino ise Kürtçe türküler söylediği için gözaltına alınmış, tecavüz edilmiş, öldürülmüştür: "...Rohat'ı da korkunç işkencelerden sonra bırakmışlar. On gün sonra karakola baskın yapmış, iki polisi öldürmüş bu. (...) Tapar gibi seviyormuş halk; namusumuzdur diyorlarmış." (Türkali 2004b s. 445).^{xxxvi}

Rohat romanın sonunda Dr. Nahit'in ve Muhittin'in yardımlarıyla Esm'eyle birlikte Türkiye'den kaçmayı başarır. Kaçarken yanında götürdükleri, '...Öldürmeyi öğrettiler bize Zinom mor çiçekler kanlı' diyen Kürtçe şiirleri, Kürtçe şiirlerinin bir gün "o bölgede de" basılacağı umudu ve Dr. Nahit için de bir şiir yazma sözüdür. (Türkali 2004b s. 617 vd.)

Türkiye'deki sınıf savaşımından ulusal kimlik savaşımına dönüşümün sürecini bize kısmen de olsa TKP'li bir Kürt olan Dr. Tarık anlatır romanın akışı içerisinde: "...Doktor Tarık eski günlerden girdi hemen. Parti'nin çalışmaları onlara da doyum kazandırmıyordu o günler pek. Hele 12 Eylül'den sonra, PKK silaha sarılıp da Kürt sorunu tüm ağırlığıyla boy gösterince, şaşkına dönmüşlerdi TKP'li Kürt olarak. Diyarbakır'a dönüp doktorluğa başlamış o günler. Parti'de de çalışıyor gizli. 'Bir yanda Devyol mevyol, bir yanda PKK. Çok zordu durum. Kürt gençlerine, PKK çekici geliyor. Köylüsü, kentlisi akıyor PKK'ye; dağa çıkıyor kızlar, delikanlılar. Önce Kürt, sonra devrimci oldu çoğu. MHP'ye gidip sonra PKK'ye katılanlar da var. Biz de TKP yayınlarını okutup yetiştirmeye çalışıyoruz; kaç kişiye anlattırın? Sınıfı mınıfı dinleyen yok..." (Türkali 2004b s. 414).

PKK'nin kuruluşunu, Hizbullah'ı ve devletle olan bağlantısını ise yine TKP'li bir Kürt olan İrfan Kilkaya anlatır: "PKK'yi kuranlardan Mahsun Korkmaz, Silvanlıdır. Silvan'ın kıyısındaki Malabadi Köprüsü'nden öteye geçemedi bir ara devlet. Kurtarılmış bölge dedi PKK oraya. Hizbullah ilk Nusaybin'de başladı. Acemice adam öldüren ilk Hizbullahçıyı linç etti halk. Nusaybin'de barınamadı bunlar. Siirt'ten, kimi ilçelerinden gelen Arap köylülerin buradaki sofu esnafla bağ kurmaları sonucu buraya göçe başladılar. Hizbullah'ın, Kontrgerilla'nın para, silah, yetki desteğini de buldular burada. Kürtleri birbirlerine kırdırmak için iyi bir yoldu. Hizb-u Kontra oldu sonunda yani! Bölgede adam ucuz! İşe bir de dini karıştırdın mı, tamam! Her gün bir-iki adam vuruldu Silvan'da. Kimse sokağa çıkamaz oldu. Devlet daireleri bile bomboş. Adamın oğlunu vurdular akşam eve dönerken arkasından gelip. Babası koştu peşinden, yaraladı vuran iti. Çelik yelek giymiş Hizbullahçı herif. Yalnız polislerde vardır çelik yelek, bilirsiniz. Oğlunu Hizbullah'a öldürttüler, babayı da polisler vurdu. Tutuklu polis arabasıyla götürdükleri pislik herifi de bıraktılar sonra (...) Toplantıya çağırıyorlar gidiyor. En kışkırtıcı konuşmaları yapan birkaçını tanıyor hemen! MİT'in arabaları gelip benzin alır, onarım görmüş bunun çalıştığı Renault istasyonunda; Hizbullah toplantısının en ateşli, kutsal din sözcüleri, bakmış ki, arabalarda sık sık görüp bildiği MİT

görevlisi herifler hepsi! Namuslu, Müslüman adam usta; gelip her şeyi anlattı, HADEP'e girdi. Dinle vurmak istediler bölgeyle birlikte bütün Türkiye'yi vurdular. Öyle çok ki anlatacak öykü, anlatmaya değmez oldu artık!" (Türkali 2004b s. 424).

Çokluğundan dolayı anlatmaya değmez olan öykülerin yaşandığı yer de, Dr. Nahit'e anlatıldığı yer de, Türkali'nin romanlarının asıl mekanından, İstanbul'dan başka bir yer, Diyarbakır'dır^{xxxvii}. *Kayıp Romanlar* bu bakımdan, konunun ağırlık noktasının İstanbul dışında geçmesinden dolayı diğer romanlarından da ayrılır Türkali'nin. Gerçi Türkali daha önce *Mavi Karanlık*'ta bir akdeniz kıyı kasabasının "modernleşme öncesini" anlatmış, *Yeşilçam Dedikleri Türkiye*'de Zühtü Bey'i Atina'ya götürüp ELAS'la "tanıştırmış (Türkali 2002 s. 534 vd.), yine *Kayıp Romanlar*'da Dr. Nahit ile Vesken'i Zürih'te buluşturmuş (Türkali 2004b s. 486 vdd.), TKP'nin tarihindeki sorunların yanı sıra Kürt sorununun bir başka yanını, Kürt-Ermeni ilişkilerini işlemiştir^{xxxviii}; fakat Diyarbakır'da roman kahramanını, yani Dr. Nahit'i, sadece ve sadece şehri gezmek isteğiyle otelinden çıkartmış, kendisine arkadaşlık edecek birisini buldurmuş ve İrfan Kilkaya ona şehri gezdirmiştir: "Sessizce sürdü arabayı. Uzayıp giden geniş bir yolda gidiyorlardı. Dört kilometre filanmış bu Elazığ Bulvarı. Sıra sıra yeni yapılar diziliydi iki yanlı. Yakınına geldikçe ağır ağır tanıtmaya başladı yapıları İrfan. Merkez Komutanlığı, 7. Kolordu Komutanlığı, Kurdoğlu askeri lojmanları, MİT lojmanları, Kolordu lojmanları, MİT Bölge Başkanlığı, Galip Deniz Kışlası, OHAL Bölge Valiliği, DGM-Terörle Mücadele Loojmanları, Asker Toplanma Merkezi, Askerlik Şubesi Başkanlığı, Orduevi, OHAL Lojmanları." (Türkali 2004b s. 422)

"Gördünüz mü Diyarbakır'ı?" sorusunu "Gördüm" diyerek cevaplandırın Doktoru "rahatlatmak" için, turistik Diyarbakır'ı da, yenilenen Keçi Burcunu, camileri, kiliseleri vb. de gezdireceğine söz veren İrfan yol boyu anlatmayı sürdürür: "Musa Anter'i şurada vurdular... (...) Önünden geçtiğimiz kışlanın arka yanı burası. DGM'de burada. İşkence yerleri filan." (Türkali 2004b s. 422). İşkence yerlerini ise (kısmen de olsa) Doktor Tarık anlatır: "...Çırlıçılak, kamaşlarımızdan bağlayıp yata kalka koşturmalar mı, kanlı, irinli karavana yedirmeler mi, bit içinde yüzdürmeler mi... Duymuşsunuzdur, yinelemeyeceğim. PKK'ye iyi militan yetiştirdi devlet; bu cehennemden kurtulan doğru dağa çıktı...." (Türkali 2004b s. 414).

Terör sadece Diyarbakır'da değildir *Kayıp Romanlar*'da; *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* ve *Tek Kişilik Ölüm*'de anlatılan değişen siyasal konjukturle birlikte değişerek, bir anlamda "aslına rücu ederek" varlığını devam ettirmektedir İstanbul'da da.

Dr. Nahit'in, Vesken, Sacide ve Ramiz'le birlikte düzenledikleri etkinliklerde toplanan paraları (Türkali 2004b s. 176, 206-208), Türkiye'de yeni bir parti kurmaya çalışan ve eski TKP'nin kalıtçısı olduğunu ileri süren bir gurubun, parti adına Dr. Nahit'ten istemeleriyle, Dr. Nahit'in ise bu talebi kesin olarak red etmesiyle başlayan gerginlikte, parayı isteyen taraf "tahsilat" işini eski bir tanıdık [solcu] işadamına, Edip Mansır'a, Edip Mansır mafyasına verirler (Türkali 2004b s. 362). Mansır mafyasının Dr. Nahit'in avukatı Mustafa aracılığıyla parayı istemesi üzerine işin içine önce bir Kürt Beyi, Kürt Beyi'nin aracılığıyla da "sorguda birilerini öldürdüğü için güvenlikten atılan" eski bir polis komiseri karışır. (Türkali 2004b s. 226, 283 vd., 330) Solcu mafya tarafından tehdit edildiğini öğrenen Dr. Nahit Vedat Türkali'ye duygularını, "...Hırsızlardan kaygılıyım. Polislerden kaygılıyım. Devrimci hırsızlardan kaygılıyım! Hırsız devrimcilerden kaygılıyım! Devrimci hırsız polislerden kaygılıyım! Hırsız polis devrimcilerden kaygılıyım!.." (Türkali 2004b s.346) cümleleriyle aktarır.

Eski TKP'lilerin yeni bir parti kurmaları girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca bu konu kapanır - bu arada para sızdırmaya çalışan "eski polis komiseri" göz dağı olarak Dr. Nahit'in kedisi Şeker'i öldürmüştür. Fakat paranın peşinde olan başkaları da vardır. Terörle Mücadele

Şubesi'nde "Evet suçunuz yok; ama çok önemli bir potansiyel suç aracı var elinizde." denilerek uyarılır Dr. Nahit ve parayı bağışlamasının yararlı olacağı kurumlar "tavsiye edilir". (Türkali 2004b s. 563) Dr. Nahit ise söz konusu parayı, sanatsal eksen üzerinde toplanmış, üzerlerinde siyasal baskı istemeyen, ırk, ulus, din, cins ayrımı yapmak istemeyen, fakat polislerin sürekli baskı altında tuttuğu, psikolojik savaş yürüttüğü, bezdirip dağıtmak istediği bir grup gence vermeyi düşünmeye başlamıştır (Türkali 2004b s. 548-549). Bir sabah gazetesini açtığında gençlerin yöneticisi konumundaki Zeynel'in resmiyle karşılaşır, "Beyoğlu'nun ara sokağında, güpegündüz, dürbünlü tüfekle kafasından vurulan genç" yazıyla birlikte Dr. Nahit; "...Şerife'nin gözleri ağlamaktan kıpkırmızıydı. Mahmut acılı, ağırbaşlı görünümünü korumaya çalışıyordu. Konser provasından çıkmışlar üç arkadaş. Zeynel ortada. Bir-iki adım atmışlar sokakta, çıt diye bir ses duyulmuş sadece. Zeynel yüzü koyun düşmüş. Çocuklar daha ne olduğunu anlayamadan sivil polisler üşüşmüş, doktora götürüyoruz diye karga tulumba alıp gitmişler Zeynel'i. Bir de rapor çıkarmışlar başına taş düştü diye." (Türkali 2004b s. 601-602).

Genel olarak bakıldığında Türkali'nin romanlarının Türkiye'nin yaklaşık son üç çeyrek yüzyılının "göz tanıklığı" olduğu görülmektedir. Türkali, anı, deneyim ve birikimlerini kullanarak yaklaşık yüz yıllık bir zaman dilimini, Türkiye'nin yirminci yüzyılını, "bir kuruşa Yeni Hayat satan / Tophane'nin karanlık sokaklarında / Koyun koyuna yatan çocukları" roman sanatını kullanarak aktarmış/anlatmıştır.

Türkali ilk kitabı olarak yazmak istediği, ancak beşinci kitabı olarak yayımlayabildiği *Güven*'de, 2. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin siyasal ve ekonomik yapısının yanı sıra, toplumsal yapısının ve düşünsel dünyasının da ana çizgilerini aktarır bizlere. TKP'yi arayan gençler aracılığıyla partinin tarihinin de anlatıldığı *Güven*'de 1944 tutuklamaları konunun ana temalarından birini oluşturur. Aslında 1944 tutuklamalarıyla biten "öykü", romanın 2. ciltinde yer alan 4. kitap ile 5. kitap arasındaki epilogla 2. Dünya Savaşı sonrasına, Soğuk Savaş dönemine bağlanır ve "yazımı okuyucuya bırakılan" 5. kitapla Soğuk Savaş'ın "anlatıldığı" *Güven*'den önce yayımlanmış kitaplara gönderme yapılır/kitaplarla bağlantı kurulur.

Türkali'nin romanlarında 2. Dünya Savaşı sonu ile 1960 darbesi arasında görülen "boşluk", yazarın özyaşam öyküsüyle bağlantılı olmalıdır. Ancak yine de söz konusu dönemin önemli bazı olayları, örneğin Tan Gazetesi'nin yakılıp yıkılması^{xxxix}, 6-7 Eylül olayları^{xl} gibi toplumsal olaylar, geriye dönük anlatımlar, hatırlamalar aracılığıyla *Bir Gün Tek Başına*, *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* ve *Kayıp Romanlar*'da yer alırlar. Fakat iki roman, *Güven* ile *Bir Gün Tek Başına* arasındaki "zaman boşluğu" asıl olarak *Güven*'in 2. ciltinin sonundaki epilogda özetlenir.

Bir Gün tek Başına, *Yeşilçam Dedikleri Türkiye*, *Mavi Karanlık* ve *Tek Kişilik Ölüm*'ü, bir açıdan *Güven*'in yazımı okura bırakılmış "Savaş Başladı" başlıklı son kitabı, 5. kitap olarak düşünebiliriz. *Bir Gün Tek Başına*'nın konusunu 1960 Darbesi'nin hemen öncesi oluşturur. 1960'lı yıllar çok yüzeysel kalmakla birlikte, 1980 darbesine kadar olan dönem, *Yeşilçam Dedikleri Türkiye*'de anlatılır. Yine 1980 öncesi (özellikle 1977-80 arası düşünülebilir) farklı bir yaklaşım biçimiyle *Mavi Karanlık*'ta yer alır. 1980 darbesi sonrası ise *Tek Kişilik Ölüm*'le temsil edilir.

Soğuk Savaş dönemi Türkiye'si'ni anlatan bu dört romanda, Alman Faşizmi'nin sıcak savaşta kaybettiklerinin "barış zamanında" geri alınması ve paylaşılması hesaplarının Türkiye'ye yansımalarını, Gladyo'nun adım adım terörü arttırmasını ve yaygınlaştırmasını izleyebiliriz. Türkiye'nin askeri rejimler ya da sözde sivil yönetimlerin uyguladığı sıkıyönetim

ya da olağanüstü hal uygulamalarıyla yönetildiği bu dönem, Türkali'nin romanlarında sistemli uygulanan terör, işkence ve sansürle yansımaları bulur.

Kayıp Romanlar'da ise Soğuk Savaş sonrası Türkiye "anlatılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve sonrası sürecinde "ganimetin paylaşılması" kavgasının Türkiye'ye etkilerini bulabileceğimiz romanda Türkali sadece "yenilmişleri" ve değişen ideolojik zemini anlatmaz, asıl olarak Türkiye'den mülteci olarak giden, kimi çok uzun yıllar sonra geri dönebilen, kimi ise dönemeyen, kimileri hiç bir zaman dönemeyecek olanları anlatır; onları (kısmen de olsa) "kayıp hayatlar" olmaktan kurtarır.

KISALTMALAR

Türkali 1985: Türkali, Vedat, *Mavi Karanlık*, İstanbul: 1985, Cem Yayınevi.

Türkali 2000a: Türkali, Vedat, *Güven*, 1. cilt, 5. bs. İstanbul: 2000, Gendaş Yayınları, ISBN 975-308-108-1

Türkali 2000b: Türkali, Vedat, *Güven*, 2. cilt, 4. bs. İstanbul: 2000, Gendaş Yayınları, ISBN 975-308-108-1

Türkali 2002: Türkali, Vedat, *Yeşilçam Dedikleri Türkiye*, Gendaş Yayınları'nda 2. bs. İstanbul: 2002, Gendaş Yayınları. ISBN 975-308-321-1

Türkali 2003: Türkali, Vedat, *Tek Kişilik Ölüm*, 3. bs. İstanbul: 2003, Gendaş Yayınları. ISBN 975-308-216-9

Türkali 2004a: Türkali, Vedat, *Bir Gün Tek Başına*, [Everest Yayınları'nda 1. bs.] İstanbul: 2004, Everest Yayınevi. ISBN 975-289-187-x

Türkali 2004b: Türkali, Vedat, *Kayıp Romanlar*, İstanbul: 2004, Everest Yayınevi. ISBN 975-289-177-2

Türkali 2005: Türkali, Vedat, *Tüm Yazıları, Konuşmaları*, 2. bs. İstanbul: 2005, Everest Yayınevi. ISBN 975-289-205-1

ⁱ Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914 - 1918)*, İst.: 2004, İletişim Yay., s. 22.

ⁱⁱ Salih Özbaran, *Tarih, Tarihçi ve Toplum: Tarihin Çağırışı, Doğası, Tarihçilik ve Tarih Öğretimi Üstüne Düşünceler*, İst.: 1997, Tarih Vakfı, ISBN 975-333-064-2, s. 11.

ⁱⁱⁱ Isabel Allende, *Paula* / İspanyolca aslından çev.: İnci Kut. İst.: 1995, Can Yay., ISBN 975-510-666-9, s. 137.

^{iv} Tarih kuramının genel tanımlamaları ile tarih yazımının genel sorunları ve çağdaş tarih yazımı konusunda, yukarıda geçen Köroğlu (2004) ve Özbaran'ın (1997) çalışmalarının yanısıra ayrıca, Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih: Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İst.: 1992, Afa Yay. ISBN 975-414-166-5; İlhan Tekeli, *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Ankara: 1998, Dost Kitabevi Yay., ISBN 975-7501-17-4; David Thomson, *Tarihin Amacı* / İng. asl. çev.: Salih Özbaran. İzmir: 1983, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay. no: 20; Arnold Toynbee, "İlmi Bir Problem Olarak Çağdaş Tarih" - "Tarihin Faydası ve Değeri", *İki Konferans* / [Yay.

hazr.: İst. Üniv. Edebiyat Fak.], [İst.:] 1962, Fakülteler Matbaası, s. 6-25. başlıklı çalışmalardan ve bunların kaynakçalarında geçen çalışmalardan yararlanılabilir.

^v Bu konuda David Thomson'un şu cümleleri oldukça açıklayıcı olacaktır: "Bir bakıma, hiç kimse geçmişini inceleyemez; yalnızca geçmişin kalıntıları incelenebilir; ve tarihçinin temel görevi daha çok kalıntı bulmanın ve elimizdeki kalıntıların tüm değişik türlerinden daha çok öğrenmenin kesin ve ince yollarını ortaya çıkarmaktır (...) Tarihçinin sosyal görevi, geçmiş hakkında ne öğrenebilirsek onu öğrendiğimizden ve geçmişin, sahibolduğumuz bu tür bilgi ve kavramının doğru, inanılır ve kesinliğinden emin olmaktır..." (Thomson 1983 s. 8).

^{vi} Burada Türkali'nin romanlarının biri dışında hiç birisinin tarihi roman olmadığını her türlü yanlış anlamayı önlemek için belirtmek gerekir. Türkali'nin belki bir romanını, *Güven*'i tarihi roman kapsamına sokmak mümkün olabilir. Fakat yine de *Güven*'i belki daha çok bir anı-roman olarak değerlendirmek gerekir.

Türkali'nin romanlarını "tarih" ile bütünleştiren yazılış amaçlarıdır. İlk romanı *Bir Gün Tek Başına*'dan son romanı *Kayıp Romanlar*'a kadar Türkali'nin bir dönemin olaylarını belirli bir bakış açısı ile anlatma, gelecek kuşaklara aktarma kaygısı son derece açık olarak görülür. Bu kaygı, yaşanmış olayları başkalarına ve gelecek kuşaklara aktarma çabası, en eski tarih yazıcısından itibaren tarihçinin temel kaygısı olmuştur. Bu durum bir bütün olarak Türkali'nin romanlarına "Çağdaş Tarih Yazımı" özelliği kazandırır.

^{vii} *Bir Gün tek Başına* ile ilgili detaylı bir söyleşi için bkz.: "Vedat Türkali ile *Bir Gün Tek Başına* Üzerine Konuşma", (Türkali 2005 s.87-102).

^{viii} Mustafa Suphiler'in öldürülmeleri konusunda da benzer bir değerlendirme için bkz.: (Türkali 2003 s. 164) "...Baku'dan gelenlerin öldürülmeleri iki yanlı bir oyundu. Bolşeviklere, Türkiye'de destekleyecekleri, Ankara'daki paşalardan başka seçenek bırakmamak, kapitalist dünyaya da mayaları konusunda güvence verip çağrı çıkarmak... Devrimci sola vurarak Batı'ya yaranmanın kanlı başlangıcı..."

^{ix} Kitapta bu konuyla ilgili olarak ayrıca bkz.: (Türkali 2004a s. 386). Ayrıca 27 Mayıs öncesi Türkiye'nin genel görünümü ile ilgili olarak bkz.: (Türkali 2004a s. 189-192, 433-434). Bu dönemin olaylarının yanı sıra yer yer yaygın söylentilerde yer alır *Bir Gün Tek Başına*'da: "Hükümet silah verecek derler Bulgaristanlı göçmenlere. Gizli Gizli verecekmiş. Hepsi Dimogratlar onların. (...) Kırdıracakmış Dimogratlar kim ki onlara karşı olan varsa..." (Türkali 2004a s. 475-476; Benzer bir söylenti için ayrıca bkz.: s. 735). "Diyor ki... dedi, öldürteceklermiş kırk elli kişiyi. (...) ...Özellikle eski devrimcilerden kırk elli kişiyi toplayıp bir alanda... Asker gysileri içinde kendi adamlarına bombalarla, makineliyle öldürteceklermiş... (...) ...Kesinmiş kararları... Sonra da öldürülmüş o fişli komünistlerin resimlerini basınla dünyaya, kamuoyuna dağıtacaklar... İşte CHP'nin işbirliği yaptığı, ön saflarında çarpışan azıllı komünistler diye... (...) Tahkikat Komisyonu'nun CHP'yi suçlamasında gizli hücre kurmak, Bizim Radyo'nun önerilerine göre eylemde bulunmak filan var... Tanımlayacaklar bunu... Vay canına... NATO'ya düşman olduklarını da yayıyorlar CHP'lilerin... (Türkali 2004a s. 678) Nitekim bu durumdan rahatsız olan CHP Yönetim Kurulu, Menderes'e gönderdiği telgrafta, "...Milleti ve dünyayı aldatacak iftira olarak CHP'nin hür milletler camiası ve NATO ittifakının aleyhtarı olduğunu yaymaktasınız..." şeklinde şikayette bulunacaktır (Türkali 2004a s. 679)

^x Söz konusu dönemde öğretim üyeleri ve görevlilerine yönelik, çoğu faili meçhul kalmış cinayetlerin kurbanları arasında, Prof. Fikret Ünsal, Prof. Ümit Doğanay, Prof. Cavit Orhan Tütengil ilk akla gelenler.

^{xi} Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için özellikle İbraam'ın Nergis ve Korhan'a Malik Bey ile ilgili anlattıkları (Türkali 1985 s. 211 vdd.) ile Malik Bey'in evinde geçen bir diyaloga (Türkali 1985 s. 255 vdd.) bakılması yararlı olacaktır. Malik Bey ile Kürt Nihat'ın silah kaçakçılığı ile ilgilerini, kooperatif işinin bu konuyla "ilişkinsini", gecekonducularla ve grevcilerle çatışmaları anlatan bu sayfaların tarihsel alt yapısı daha sonra *Güven*'de (Türkali 2000a-b) Eşref Bey ve Galip aracılığıyla daha geniş olarak işlenecek, siyasetin ticaretle olan kaçınılmaz ilişkisi ve özellikle de askeri açıdan önemli maddelerin ticaretiyle ilgili sorunlardan dolayı gizli servislerin ticareti yönlendirmeleri ve siyaseti oluşturmaları anlatılacaktır. *Kayıp Romanlar*'da ise bu konu çok daha netlikle ortaya konacaktır: "...En büyük paralar uyuşturucu mafyasında; en karmaşık ilişki de onlarınki. Irak ordusunun İran'a saldırması, Sovyetler'in Afganistan'a girmesiyle uyuşturucu karşılığı, dolar değil gizli silah aldı mafyalar. İtalyan Cosa Nostra'sıyla Türkiye mafya babaları ortaklık içinde, bu işin başını çekiyorlar. Abuzer Uğurlu'su, Dünder Kılıç'ı, silah tüccarı Yahya Demirel'i, Yaşar Avni Musullu'su, Mehmet Cantas'ı... Silah işi de devletlerin gizli örgütlerinde! İki yanlı vurgun! Devletin yüksek çıkarları için bu alanda kullandıkları da bir sürü Bozkurtçu faşist kardeşleriniz; Türkes'in tayfaları! Abdullah Çatlı, Oral Çelik, Mehmet Şener... adı çıkıncı, çıkmayın; vatan, millet, devlet dedin mi gerisi kolay! (...) Narkotik olayları soruşturmada en büyük engel

devletlerin gizli kurumlarından geliyor! Çoğu kez bir yerde takılıp kalıyor gizli soruşturmalar. (...) Tonlarca eroinin Avrupa'ya girmesine ses çıkarmıyor. Çünkü yüz milyonlarca dolarlık silahın, Lübnan, İran, Irak, Afganistan'a sokulması yolu buna dayalı olarak açılıyor... (Türkali 2004b s.497-498). Özellikle bu son cümlelerle ilgili olarak sayısız yayın ve belgeden oluşan dökümantasyonda, Uğur Mumcu'nun ve Suat parlarn çalışmaları ile TBMM'nin Susurluk Araştırma Komisyonunun ve TBMM Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonunun yayımladığı belgeler ilk akla gelenlerdir.

^{xii} *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* üzerine Türkali ile yapılan bir söyleşi için bkz.: Aziz Çalışlar, "Vedat Türkali'yle yeni romanı *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* üzerine konuşma" (Türkali 2005 s. 207-225); Semih Gümüş, "Yeşilçam Dedikleri Türkiye'nin Başarısı ve Başarısızlığı", *Roman Kitabı*, İst.: 1991, Adam Yay., s. 85-98.

^{xiii} Türkali, A. Çalışlarla *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* üzerine yaptığı bir söyleşide, "...Sinemayı anlatıyorum. Aslında, 25 yılın olayları var orada.." der. (Türkali 2005 s. 214) Roman kurgusunda Yeşilçam'la ilgili olaylara yapılan göndermeler aslında, Şahin Doğu'nun işlediği cinayet nedeniyle tutuklanışını (Türkali 2002 s. 595), Yumurtalık Olayı ile özdeşleştirirsek, 1960'lardan 1970'lerin ortalarına kadar olan zamanı kapsar. Türkali'nin yukarıdaki sözlerini daha çok, o zamandan romanı yazdığı zamana kadar Yeşilçam'da birşey değişmediğini belirtmek için söylediğini düşünebiliriz.

^{xiv} Sinemada sansür konusunda ve *Yeşilçam Dedikleri Türkiye*'de geçen konuların Türk sinema tarihi ile paralellikleri ile ilgili olarak bkz.: "Sansürdüz Günlere" (Türkali 2005 ss. 524-529).

^{xv} Türkali *Yeşilçam Dedikleri Türkiye*'de bu satırları yazarken "Cumhuriyet" gazetesinin adını hiç vermez. Fakat olayları bilenler için bu önemli değildir. Nitekim Dorsay'da anlatılanlarla "Cumhuriyet" ve başyazarı bağlantısını kurar (Türkali 2005 s. 166). Türkali daha sonra *Güven*'de aynı konuları isim vererek işleyecektir: "...Cumhuriyet okumasın da. Nasıl da toplandı bütün faşistler Cumhuriyet'te. Peyami'si, Abidin Daver'i, Muharrem Fevzi Togay'ı. Erkilet Paşa'sı... Faşist olmayan hangisi? Başı şimdi Nadir Nadi çekiyor. Gördümü bağırrı Mustafa: 'Gazete diye göstermeyin ulan, bu Hitler'in sıçtığı!...' (Türkali 2000a s. 34; ayrıca bkz.: s.120); "Cumhuriyet de belli, babası da, dedi. Bilmeyen kalmadı. Ankara'da Yunus Nazi diyorlarmış Yunus Nadi'ye diplomatlar arasında..." (Türkali 2000a s. 291; ayrıca bkz.: s. 292).

^{xvi} Türkali'nin sinemaya giriş öyküsü ve roman kahramanlarıyla esinlenilmiş gerçek kişiler arasındaki bağlantılar için bkz.: N. Coş - A. Anlar - E. Ayça, "Vedat Türkali ile konuşma" (Türkali 2005 s. 20-86); Atilla Dorsay, "Romancının Özgürlüğünün Getirdiği Ahlaksal Sorunlar" (Türkali 2005 s. 163-166); "Vedat Türkali'nin Dorsay'a Yanıtı" (Türkali 2005 s. 167-171).

^{xvii} 1980 darbesinin hazırlanması sırasında bilinçli olarak tırmandırılan terör eylemlerinde, İstanbul Üniversitesi'nin ana giriş kapısı önünde öğrencilere bombalı saldırıda bulunulması, Ankara/Balgat Katliamı, mahalle kahvelerinin ateşli silahlarla taranması gibi toplu öldürümlerin artması ve yaygınlaşmasının yanı sıra, özellikle Çorum ve Kahraman Maraş'ta yapılan toplu kıyımlar, günlerce sürmüş ve yüzlerce kişinin ölümüyle sonuçlanmıştı. Olaylarda, CHP, TİP parti merkezleri, POL-DER, TÖB-DER örgüt merkezlerinin yanı sıra, önceden işaretlenmiş CHP'liler ve Alevilere ait iş yerleri ve evleri de yakılmış, yıkılmıştı. "Komünistlere ve Aleviler'e" karşı düzenlenen bu toplu kıyımın düzenleyicilerinden biri, yıllar sonra 12 Eylül rejiminin devamı hükümetlerde milletvekili olmuş, dönemin çok iyi tanınan bir silahşörü ve Balgat Katliamı sanıklarından biri 90'lı yıllarda bir milletvekili ve bir polis şefi ile birlikte geçirdiği bir "trafik kazasında" ölmüş, bir başka faşist silahşör tutuklu olduğu hapisshaneden Türkiye'ye getirilerek "kahraman ve işadami" yapılmış, İ.Ü. önünde öğrencilerin üzerine bomba atan "polis" ise yine 90'lı yıllarda "aklanmıştı". 16 Mart Katliamı (1978) olarak tanınan bu olaydan Türkali *Kayıp Romanlar*'da da şöyle söz eder: "...Yanda, üniversite bahçe duvarının yanı sıra Süleymaniye'ye uzanan sokağa girince bir sızı düştü içine. Yetmişli yıllarda, tam bu sokağın başında, yürüyüşteki solcu öğrencilere bomba atıp yedi genci öldürmüştü faşistler. yapanları da çıkarmamışlardı ortaya. Ne çok kişiyi öldürdüler, hangisini çıkarmışlardı ki?..." (Türkali 2004b s. 39). *Kayıp Romanlar*'da hatırlatılan bir başka toplu öldürüm olayı da Kanlı 1 Mayıs'tır: "... Karşıdaki Taksim Alanı'na bakıp durduğunun ayırımına vardı birden. 1 Mayıs 1977'yi anımsamıştı. Bakırcılara inen şu köşede onlarca kişi ezilip ölmüştü. Otelin üst katlarından kalabalığa ateş edilmiş deniyordu. (...) Güneş battı batacak, DİSK başkanı Kemal Türkler'in uzadıkça uzayan söylevinin bir yerinde, Sular İdaresi'nin önünden yıldırım gibi geçen bir arabadan ateş edilince koca alanın nasıl bir dalgalanmayla allak bullak olduğunu görmüştü. Güdüsel bir ürküyle kaçışanların şu köşede birbirlerini ezdiklerini de..." (Türkali 2004b s. 102-103).

^{xviii} *Tek Kişilik Ölümü* ile ilgili yazılar ve tartışmalar için bkz.: (Türkali 2005 ss. 303-383, 417-447)

^{xix} "Aile güçlü olmasa kayıplara karıştırırlardı onu da..." (Türkali 2003 s. 107) cümlesini, bu güne kadar gelen süreçte, belirli dönemlerde yoğunlaşan, asker ya da polislerce gözaltına altına alındıktan sonra çoğu kez kendisinden bir daha haber alınamayan kurbanlara yapılan bir gönderme olarak kabul edebiliriz. Bu olayların kimisinde, gözaltına alınan kişi ya da kişiler daha sonra ölü olarak bulunabiliyorlardı. Bu olaylardan en iyi bilinen bir tanesi, Gazi Osmanpaşa olayları döneminde gözaltına alındıktan sonra "kaybettirilen", bir süre sonra bir ihbar üzerine kimsesizler mezarlığında cesedi bulunan gazeteci Metin Göktepe olayıdır.

^{xx} (Türkali 2003) s. 99'dan başlayıp, 2. bölümün sonuna, 129. sayfaya kadar devam eden hapisane olaylarını, hapisanede ortamın gerginleşmesi, "uyarı atışları", cankurtaranların gelmesi, tutuklu ve hükümlü yakınlarının hapisane önünde protestoları, polislerin protestocuları dağıtması vb.'yi sadece öykünün kurgusu içinde bir detay olarak almayı, simgesel düzeyde bu şekilde bir bütün olarak Türkiye'deki hapisaneler sorununa işaret etme olarak düşünmek gerekir.

^{xxi} "Çocukların ikisi de çok ağır işkence gördüler. Ruhsal çöküntü geçiriyordu Gürbüz. Hastaneye Götürmüşler güya... Bir hücrede zincirliymiş. Uzaktan göstermişler şöyle. Dilekçe vermiş. Oben de hasta. Ciğerinde leke varmış. kaburgaları kırık." (Türkali 2003 s. 57).

^{xxii} *Tek Kişilik Ölüm* ile ilgili tartışmaların hemen tamamı çeşitli açılardan bu nokta üzerinde yoğunlaşmakta. TKP ve TKP tarihi üzerine "tartışmalar" bu yazının dışında kaldığından, burada sadece Türkali'nin metin içinde verdiği "ana" noktalar hatırlatılacaktır. Roman üzerinde yapılan tartışmalar için bkz.: (Türkali 2003 ss. 303-383). Ayrıca, *Tek Kişilik Ölüm*'ün anlaşılmasında önemli katkılar sağlaması açısından bkz.: "Aynı Kaynaktan Güç Alan Yeni Sayfa", (Türkali 2003 ss. 226-258).

^{xxiii} Türkali *Güven*'in yazılış öyküsü hakkında şunları anlatır: "Şimdilerde çalıştığım *Güven* adlı roman çok eskilere dayanan bir tasarıdır. "İtimat" diyorduk o zaman. Akşehir'de, Maltepe Askeri Lisesi'nde öğretmenimiz Yusuf Atılğan'la. Sözcüğün eskidiğini söyleyip "Güven" mi yapsam? dememe çok kızmıştı bir gün. 'Sigorta şirketi mi ulan bu!' demişti... (Türkali 2005 s. 437) "Bu romanı yazmaya 1944 yılında karar vermişim. O zamanki adı "İtimat"tı. TKP'de gizli çalışan insanlardık. Bu sözcük TKP'de her tarafa çekilebilen bir sözcüktü. Ben de romanda, bir devrimci hareketteki farklılıkları ortaya koymaya çalışıyorum. Sözcük, romanda da görülebileceği gibi, yaşanan ilişkilere de uygun düşüyor." (Türkali 2005 s. 508).

^{xxiv} Hasan Basri Alp'in polisten kaçışını, yakalanışını ve Sansaryanhan'daki sorgusunda öldürülüşünü konu alan bir başka roman için bkz.: Ömer Faruk Toprak'ın *Tuz ve Ekmek*, İst.: 1973 Sinan Yay.

^{xxv} *Güven* ile ilgili Türkali ile yapılmış bir söyleşi için bkz.: (Türkali 2005 s. 500-511)

^{xxvi} Türkali'nin özyaşam öyküsü ile TKP'yi arayan gençler arasındaki bağlantılar için bkz.: Vedat Türkali, *Komünist*, İst.: 2001, Gendaş ISBN 975-308-347-5

^{xxvii} İngilizler'e yapılan satıştan kazanılan parayla elektrik araç gereçleri, araba parçaları alınmasını ister Nazif Bey Galip'ten. Piyasa bunu beklemektedir. '...Bunun piyasa dediği Fehmi Bey'ler!...' der kendi kendine Galip: '...Nuri ile Fehmi Bey'lerle gizli bağları var bu adamın Kimlerle yok ki? Ayağın yeni mi suya erdi? Fehmi Bey'lerin yemlik diye kullandığı bir paravana işyerinde kuklayız! Devlet güvencesindesin! Ben değil, Nazif Bey'le Nuri, asıl da Fehmi Bey devlet güvencesinde. Ona çalışacağız!...' (Türkali 2000b s. 363-364)

Fakat bu ilişki biçimi Galip'in, savaşı kaybeden Almanya'nın "... Bankası'nın [olasılıkla Deutsche Bank'ın] Türkiye'deki çıkarlarını, Salim Bey'in kurucusu olduğu yeni banka adına devralabilmeleri için" İsviçre'ye gitmesiyle daha farklı anlamlar kazanır. Salim Bey'e göre Almanlar'a biçimsel de olsa savaş ilan edilmesi beklenmedik bir şey değildir; savaş bitince İngilizlerin, Amerikalıların yanında yer almak için bu zorunlu görünmektedir. (Türkali 2000b s. 370)

^{xxviii} *Güven*'in ikinci cildinin birinci kitabının "Savaş Bitiyor", ikinci kitabının ise "Savaş Başladı" olması bile, kendiliğinden de anlaşılabilirliği gibi, sıcak savaştan sonra başlayan soğuk savaşa yapılan doğrudan bir göndermedir. *Güven*'de her ne kadar soğuk savaş dönemi anlatılmıyorsa da, soğuk savaşın başlangıcı "Savaş Bitiyor" da, İngiltere'nin Yunanistan'da ELAS'a karşı Alman işbirlikçilerini kollaması, desteklemesi, Belçika'da yine Alman işbirlikçilerine dokunmazken, direnişçilerin silahlarını toplamasıyla, en açıkça da Churchill'in, "Yasa adalet egemen olmadıkça; totaliterlikle, polis rejimleri Alman saldırganlıklarının yerini aldıkça, Hitlerleri cezalandırmak pek yegnik bir anlam taşıyacaktır." sözleriyle anlatılmaktadır. (Türkali 2000b s. 179, 232, 492) Churchill Almanya'nın tesliminden sonra "Yanlış domuzu kestik!" cümlesiyle daha açıkça söyler düşündüklerini. (Türkali 2000b s. 509)

^{xxix} Varlık Vergisi'nin kaldırılması ile ilgili olarak düzenlenen basıntoplantısına, gazetesi adına Sahir Hoca gönderilir. İçişleri Bakanı'nın yapması beklenen açıklamayı Vali yardımcısı yapar: "...Toplantı bitiminde anlaşıldı ki, hükümetçe şöyle bir bildiri veriliyordu gazetelere: Varlık Vergisi'nin temizleme uygulamasını öveceksiniz; ama sakın, verginin başlatılmasına dil uzatmaya da kalkmayın. İkisi de doğru, ikisi de yerindeydi yapılanların..." (Türkali 2000a s. 430)

Varlık Vergisi konusunda *Güven*'de yer alan ilginç bir detay da, Galip'in iş yaptığı Mannikya'nın konuyu değerlendirme şekli olur. Galip, Mannikya'nın "Varlık düşmanı bunlar" sözlerini, Hitler için de duyduğunu hatırlayarak, "Ne aslı var, ne astarı. Canı yananlar uyduruyor diye düşünür". "...[Manikyan] İsmet Paşa, bolşeviklerin adamıdır, demişti bir gün! Biraz kurcala, aynı şeyi söyler. Söylemedi mi? Varlık düşmanı bunlar, dedi ya; altında o yatıyor..." Varlık Vergisi konusunda Mannikyan'ın düşünceleri ve Galip'in bu düşünceleri değerlendirishi için bkz.: (Türkali 2000a s. 688, 695).

^{xxx} Desantralizasyon konusunda ayr. bkz.: Türkali 2000a s. 175, 296, 300, 387-392, 423; Türkali 2000b s. 463-464

^{xxxi} Türkali 2000a s. 296'da, Sahir Hoca ile tartışmalarında Rahmi Usta iç konuşmalarında şunları söyler kendine: "...Niye bir şey yapmadıklarını bu adama açıklaması gerekmez miydi? TKP için alınan desantralizasyon kararında, bunun gerekçelerini açıklama görevi de verilmemiş miydi kendilerine? Doğru dürüst yaptık mı bunu biz? Yapmadık. Niye? İşimize gelmediğinden! O güne dek tuttuğumuz yolun çıkmazlığını, yanlışlığını bir özeleştiriyile halka duyurmamız isteniyordu bizden. Gelmedi işimize..."

^{xxxii} Türkali'nin Romanları'nda *Mavi Karanlık*'taki ülkücü mafya ile çalışan Kürt Nihat'ın ismi dışında Kürtler ve "Kürt Sorunu", ilk olarak *Güven*'de, daha sonra da *Kayıp Romanlar*'da detaylıca işlenir. *Güven*'de konunun "taşıyıcı" kişisi Sahir Hoca'dır. Sahir Hoca'nın Dr. Nurettin ile yaptığı tartışmaların, konuşmaların yanı sıra, 70'lik dede Rasim Efendi'nin hatıraları ve komşusu Kurtdoğan Paşa hakkında anlattıkları ve Veysel ile Sahir Hoca arasındaki tartışma, Cumhuriyet'in ilk yıllarında doğuda olan olaylar ve Kürt isyanları ve Kürt Kimliği konusundaki görüşleri, tartışmaları bizlere aktarır. (Türkali 2000a s. 292, 418, 534-537, 543, 703-719, 726; Türkali 2000b s.182-184, 203, 485-486) TKP'nin bu konudaki tutumu ise en yetkili ağızdan Dr. Şefik Hüsnü'den aktarılır: "Tutumumuz açıktı bizim, dedi. İşçi sınıfı iktidara geldiğinde, Kürtlere, Lazlara, kendi yazgılarını belirleme hakkı doğrultusunda, dilerlerse ayrılıp bağımsız devlet kurma hakkını başseder, der bizim programımızda. Sonraki yayınlarımızda da yer almıştır bu; Orak-Çekiç'te falan..." (Türkali 2000b s. 228-229).

Güven'de bu konudaki önemli bir noktayı da, Rahmi Usta'nın Sahir Hoca'ya gizlemesi için emanet ettiği bir bavul dolusu eski alfabeye yazılmış dökümanın arasındaki Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Kürtlerle ilgili araştırması oluşturmaktadır. (Türkali 2000a s. 721; Türkali 2000b s. 67, 89, 196)

^{xxxiii} Toprak, 1973 s. 336-338. Toprak'ın roman kahramanının ismini Sabahattin olarak seçmesinin de sadece bir rastlantı mı olduğu, yoksa burada da Sabahattin Ali'nin ölümüne bir gönderme mi yapıldığı konusu da açıktır.

^{xxxiv} *Kayıp Romanlar* ile ilgili söyleşi ve değerlendirmeler için bkz.: (Türkali 2005 s. 550-577).

^{xxxv} Dr. Nahit ve arkadaşları, parti ile bir takışmalara girmektense, kültür-sanat alanında bir şeyler yapmaya karar verirler ve BİRARADA'nın temellerini atarlar. Amaçları, kurdukları oluşumu, ilerde istenilen düzeye ulaşacak olan partinin, TKP'nin bir yan kurumu yapmaktır. (Türkali 2004b s. 342-343)

^{xxxvi} Söz konusu değişimin sonuçlarını bize anlatan cümlelerin bir kısmı da Dr. Nahit ile Esmeye arasında geçen bir konuşmada yer alır: "...sözgelimi, *Güven*'deki kişilerin, Haliller'in, Seherler'in çektikleri, katlandıkları acılar boşuna mı oldu, diyorsun? / Bilmiyorum, dedi Esmeye sertçe. Ben böyle bir acıya katlanmayı anlamıyorum bugün. Tarih boyunca yinelenip durmuş bu iş. Sosyalizmi kurunca kurtaracaktınız bizi bu alçaklıktan..." (Türkali 2004b 397).

^{xxxvii} Burada doğal olarak *Mavi Karanlık*'ın roman mekanının bir akdeniz kasabası olduğu hatırlatılacaktır. Ancak, *Mavi Karanlık*'ın kahramanlarının söz konusu kasabanın "misafirleri" olduğu, buraya "sığındıkları" hatırlanacak olursa, asıl mekanın, roman kahramanlarının geldikleri ve sonunda gitmek istedikleri yer, bir başka şekilde ifade edilecek olursa, özellikle anlatılmak istenen terör olaylarının geçtiği yer/yerler olduğu da ileri sürülebilir.

^{xxxviii} Türkali'nin romanlarında bir çok kez TKP'li Ermeniler yer alırlar. Örneğin, *Güven*'de partiyi arayan gençler arasında tip öğrencisi Ohannes de vardır. (Bu arada yine *Güven*'de, MAH'ta çalışan bir Ermeni'yi, Mannikyan'ın

da konunun bir başka açısından hatırlatmak yararlı olacaktır.) *Kayıp Romanlar*'da ise Vesken sadece TKP'li Ermeniler'i "tanımamız" açısından değil, Kürtler'le Ermeniler arasındaki ilişkilerin "anlaşılabilinmesi" açısından da önemlidir. Söz konu ilişkiler için şu değerlendirmeyi yapar vesken: "...[Ermenilerin] Acı yazgıları, hristiyan olarak Batı kapitalizmiyle göbekbağı kurmada, Osmanlı'daki doğulu halklar içinde öncelik taşımalarından! Bir de tüm çevrelerinin Müslüman halklarla kuşatılmış olmasından belki. Haçlı'ya karşı "gazaa" yapıp "ganimet" yağmasına konmak, Müslüman Türk, Kürt ağaları, beyleri için şanlı yol! Gözleri gâvur Ermeni'nin toprağında, malında mülkünde. Abdülhamit yüz binlerce Ermeni'yi bunlara kırdırttı. İttihatçılar, savaş koşullarından yararlanıp, en az yarım milyon Ermeni'yi, göç yollarında gizli örgütledikleri çetelerine kırdırttılar. Kırıldaki Ermeni toprağını Kürt beylerine yağmalattılar; dış kapitalizme bağlantılı kentlerdeki Ermeni burjuvazisini kovaladılar. Kafkaslar'a, Orta Asya'ya gözünü dikmiş Alman emperyalizmi de arkalarındaydı. Müslüman coğrafyanın ortasına sıkışmış, uyanık burjuvazili Ermeni yığınını onlar da bela görüyordu. Ticaret bağıyla bir eli de İngiliz'de çünkü Ermeni'nin; öteki Avrupa'da. Malları mülkleri yağmalandı. Osmanlı toplumu çağa uygun bir dönüşümle sorunlarını çözemeyince, daha gelişmiş bir burjuvazinin öncüleri olduklarına inanan kimi Ermeni aydınları şovenizme kaydılar. Daşnakçılar gibi. Geçmişlerde kalmış da unutamadıkları tarihsel kalıtlarından da güç alarak Ermeni devleti kurma düşünün bir çekiciliği de vardı. Batılı emperyalist güçler neyi, nasıl fiştkladılar, onlar da gizli. Dacik Müslüman'ı, Ermeni gâvuru kimle ne boklar yediğini saklar da İngiliz, Fransız, Alaman canavar kurtları söyler mi? 'Ya siz, ya biz!' savaşı çıktı. Olan zavallı halklara oldu. Talat Paşa, Amerikan elçisine, 'Ermeniler yok artık, sizin bankalarınızdaki paralarını bize verin!' demiş! Ne yüz herifteki, değil mi?" (Türkali 2004b s. 532)

^{xxxix} Tan olayları ile ilgili bilgi Sosyalist Parti'nin kurulması ile ilgili olarak yer alır *Bir Gün Tek Başına*'da: "...Sosyalist Parti dün resmen kuruldu. Naim Toksöz, Atif Akgüç, Alaeddin Tiridoğlu (4 Aralık 1945 doğumlu (!) Solcu Tan gazetesini yakmışlardı hani o gün)..." (Türkali 2004a s. 191).

^{xl} 6-7 Eylül olayları ile ilgili olarak *Bir Gün Tek Başına*'da şu cümle geçer: "Biliyor musun, yoksa kitabevini bile yıkturmaya kalkışabilirlermiş, dedi. 6-7 Eylül'deki gibi..." (Türkali 2004a s. 157). *Yeşilçam Dedikleri Türkiye*'de 6-7 Eylül olaylarına daha fazla yer ayrılmıştır: "...6-7 Eylül gecesini anımsıyordu Zühtü Bey. Azınlıkların, özellikle Rumların titrediği o gece... (...) Zühtü Bey olayların başladığını duyup da koşturarak eve geldiğinde Lena, babasına söz geçirememenin umutsuzluğuyla kapıda korkudan kaskatı kesilmişti. Adamı çekip içeri aldı Zühtü Bey. İstanbul saatlerce kan, ateş, duman içinde çalkalanıp durmuştu. (...) 6-7 Eylül olaylarının, Selanik'teki bomba öyküsünün, bir düzen olduğu üzerine açıklamalar çıkınca, o gece, Lena'ya karşı söylediklerini de utanarak anımsamıştı..." (Türkali, 2002 s. 161-162). *Kayıp Romanlar*'da ise şu cümle yer alır: "...Her mahallede bir milyoner yaratacaklardır; kanlı 6-7 eylül yağması olur..." (Türkali 2004b s. 215)